

Vsebina 4.-5. številke:

ANTON OCVIRK: V blaznenju	81
ALFONZ GSPAN: Jez	82
VINKO KOŠAK: Pesem brez naslova	82
BRATKO KREFT: Tiberij Grakh. (Drama)	83
CIRIL DEBEVEC: Cankar in Narodno gledališče v Ljubljani :	87
IVAN GRAHOR: Jubilejno obzorje	93
KARLO KOCJANČIČ: Ker so v mariborskem gledališču prepovedali uprizoritev Cerkvnikove drame »V vrtincu«. — Cenzuri. — Umetnost uganjajoči čredi. — Etika in svinje. — Umetnost v družbi	100
UNIV. PROF. DR. VEBER: Sokrat	104
BRATKO KREFT: Jack London	109

Leto II.

1925/1926

Štev. 4.-5.

CENA 4.-5. številke 5 Din.

Mladina

Obleka

moška, iz pristnega češkega ševijota in fina dunajska konfekcija 580 Din, fina damska volnena obleka 220 Din, damski plašč 400 Din, fantovska obleka 190 Din, dekliška obleka 50 Din razpošilja veletrgovina **R. Stermecki, Celje**, št. 46. Ilustrovani cenik s čez 1000 slikami se pošlje vsakemu zastoj, vzorci od sukna, kamgarna in razne manufakturne robe pa samo za 8 dni na ogled. Kdor pride z vlakom osebno kupovat, dobi nakupu primerno povrnitev vožnje. Naročila čez 500 Din poštnine prosto. Trgovci engros cene.

Celoletna naročnina za dijake je Din 30'—, za nedijake Din 40'—.

V podrobni prodaji stane posamezna številka Din 5'—.

Uredništvo: Križevniška ulica 6/I. Upravništvo: Kolodvorska ulica 7
LJUBLJANA.

Rokopisi se ne vračajo. Naročnina, reklamacije itd. naj se pošiljajo samo upravi.

»MLADINA« izide desetkrat v šolskem letu.

Poštnina plačana v gotovini.

Urejuje: Uredniški odbor.

Odgovorni urednik: Andrej Šifrar.

Izdaja: konzorcij »Mladine« v Ljubljani.

Za tiskarno »Merkur«: Andrej Sever.

Naslovno stran je izdelal arh. Ivo Spinčič.

➡ Naročajte »MLADINO«, edino kulturnobojno slovensko revijo!
Pridobivajte novih naročnikov! Za deset novih naročnikov cel letnik zastoj!
Lanski letnik še v zalogi! Vsi na agitacijo za »MLADINO«!
Tako plačajte polletno naročnino! Darujte za tiskovni sklad »Mladine«!
Vsak dinar je dobrodošel! Podpirajte »Mladino«!

za
dame ➡
gospode ➡
In otroke ➡

O. Bernatovič
LJUBLJANA
MESTNI TRG ŠT. 5

Od dobrega
najboljše:
narejene obleke
dežni plašči
kožuhovina
trikotaža
klobuki
l. t. d.

Anton Ocvirk.

V blaznenju.

*Vse zavese so rdeče
od krvi . . .
Na njih se moj blazen krik
reži.*

*Vsako jutro,
ko zastori nebeški
odstirajo zarje krovavo-žareče,
moje krike težke
rišejo žarki na moja okna,
da je vse rdeče, rdeče . . .*

*Gledam vas temni težaki,
ko z dneva v dan nepretrgoma
z žulji na rokah strmite
v prazni svet in ni pesmi
nikjer za vas, ni je
vesele poskočnice, niti na
praznik ne, da bi ogrela
vam strto srcé.*

*O! Tedaj vstanejo misli
me glene. V blaznem se
smehu krohočejo, nočejo
iz pred oči in vse stene
in okno in bele zavese
so v krvi prestrašenih hotenj,
iz naše srčne krvi.*

*Vse zavese so rdeče
od krvi . . .
in moj obraz in ves svet
in mi vsi! —*

Jez.

Sredi trga je ko napeta mreža:
na eni strani mir in prazen kraj,
na drugi ljudstvo in kipenje.

Nekje gre jez.

Možje odedi v temne, sive suknje,
na glavah težka, kovinska pokrivala,
v rokah puške in vrh njih: srebro.

In to se gnete.

Zapljusne val, zaškriplje jez,
in voda se odbije spet nazaj.

Hrup raste.

Hipoma se reka razdeli,
nastane molk,
iz dalje zazvene kovinaste besede.

Srebro prečudno zablesti.

Rdeče luči, šum in — salva!

In reka divje završi,
okrene tok in se upogne.

Po cestnih jarkih teče kri. —

A jez stoji — in nas deli.

Vinko Košak.

Si videl oko:

zazrlo se je,

nič več se zaprlo,

v obzorju obstalo nekje.

Videl sem dvoje rok

v molitvi sklenjenih,

kot bel kip

strmita v nebo.

Pa se je utrnila zvezda,
pala z neba,
in se zaprlo oko je,
roke vtonile v temo.

Bratko Kreff:

Tiberij Grakh.

Tragedija ljudskega tribuna.

Onim, ki so že in ki še
bodo padli!

OSEBE:

Tiberij Grakh, ljudski tribun.

Mark Oktavij, ljudski tribun.

Nazika, voditelj patricijev.

Mark Fani, vojak.

Tit Anij, lahkoživec.

Šepavec, patricijski agitator,
agent-provokater itd.

Sevola. Dijofanes, filozof. Klavdij, patricij. Gaj Grakh. Glasnik. Tribun. Plebejci, patriciji, druhal. — Dejanje se vrši v letih 135. in 134. pred Kr. r. v Rimu.

PRVO DEJANJE.

Pred kapitolom. Množica ljudi, razdeljena v gruče. Na stopnicah, ki vodijo v kapitol, sedi nekaj mož in se pogovarja.

Prvi: Kako ste se vendar umikali, da vas je lahko sovražnik ujel?

Drugi: Vojska je bila izmučena od neprestanega boja. Tri mesece smo zastoj oblegali mesto in nato je sam konzul obupal nad zmago. Ukazal je ponoči zapustiti tabor in se skrivaj umakniti. Numantinci pa so opazili naš odhod in so udarili za nami. Njih spočita vojska nas je kmalu dohitela in nam pobila zadnje straže. Zatekli smo se v neko dolino, toda sovražni konjeniki so nas prehiteli in nam zaprli izhod. Tako smo bili ujeti.

Tretji: Zakaj niste krenili po drugi poti, da bi ne zašli v dolino?

Drugi: Bila je temna noč in ko so prednje čete izvedele za sovražnikovo zasledovanje, je nastala med njimi zmešnjava in zgrešile so pravo pot.

Četrty: Ujeti ste bili na begu in to ni častno za rimski meč.

Peti: Lahko je tebi govoriti, ki si čepel doma za ognjiščem. Mi smo pa veseli, da smo odnesli življenje. Da ni bilo Tiberija Grakha, ne sedeli bi danes tukaj.

Četrty: In kaj je takega storil za vas? Sklenil je z Numantinci pogodbo, ki na veke sramoti rimski meč.

Peti: Dvajset tisočem je rešil življenje in obranil prevelike sramote rimsko vojsko.

Četrty: Kdo mu je dal pravico pogajati se z Numantinci? Mari je on konzul in ne Gaj Mancinij?

Peti: Numantinci se niso hoteli z nikomur drugim pogajati kakor z njim. Spominjali so se njegovega očeta, ki je pred desetimi leti sklenil z njimi mir in do smrti čuval pogodbo.

Gruča na levi.

Prvi: Častno res ni za našo vojsko, toda življenja dvajset tisočih so vredna več kakor čast.

Šepavec: Častno ali nečastno. Pogodba je sramotna in senat je ne sme odobriti. Kdo pa jo je splah sklepal? Kvestor Grakh. Ali je imel kako pooblastilo od rimskega naroda?

Tretji: Numantinci so nam darovali življenje samo radi njega.

Četrty: Kje bi iskal sina, da ga ni rešil Tiberij?

Šepavec: Špartanka je sprejela sina samo s ščitom ali na ščitu.

Tretji: Saj smo s ščiti prišli v Rim.

Šepavec: Toda kot begunci.

Tretji: A kaj si delal ti? Doma si veseljačil, pil in jedel, ko smo se mi borili za Rim.

Četrty: Za patricije, ne za Rim. Sami so napravili vojno, da bi zavojevali Numantince in jih potem izsesavali. Če že misliš na sramotno pogodbo, ti povem: častno plačilo za častno podjetje.

Prvi: Zemljo ste si prilasčali in jo trgalj iz rok plebejcev.

Drugi: Kdo pravi to?

Prvi: Jaz, ki sem se boril v Španiji za svetovni Rim. Ko smo se vračali skoz Etrurijo, nismo srečavali drugega kakor sužnje in pastirje, ki so pasli čredo patricijev. Plebejska polja so izginila, ker so patriciji tako navijali davek, da smo jih morali prodati.

Šepavec: Ker niste znali gospodariti.

Prvi: Boriti se za Rim in obenem kmetovati ni mogoče.

Šepavec: Haha, kako ste se borili! Rim je pijan slave vaše zmage!

Tretji: Ne nrcđuj se! Iz ust se ti cedi suženjska uslužnost. Koliko dobiš, da jim služiš —

Šepavec: Molči, sicer —

Tretji: Ne bomo molčali več, dovolj je že molka!

Šepavec: Senat vam bo že zamašil usta, vam in vsem Tiberijem Grakhom.

Drugi: Molči, ne onečaščaj s svojo slinasto besedo njegovega imena.

Šepavec: Kdor je brez časti, ne more biti časten.

Tretji: Če si boš še dalje jezik brusil, boš skusil pesti, ki so ukrotile že marsikaterrega barbara.

Šepavec: Poskusi, saj si vendar pustil pogum v Španiji.

Tretji: Lopov! (Udriha po njem.)

Ostali: Mir, ne upcrablajte pesti v pogovoru!

Tretji: Patricijem liže pete, da lahko živi brez dela.

Šepavec: Senat vas bo že ukrotil.

Prvi: Nismo sužnji, da bi nas morali krotiti.

Glasovi: Mir! Mir!

Šepavec: Ali mislite, da se vaše kože ne prime bič!

Prvi (ga sune): Lopov! (Šepavec izgine.)

Tretji: Le čakaj, še jih boš izkupil, plačani petolizec!

Drugi: Izrodek Rimljana! (Se počasi pomirijo.)

Gruča na desni.

Prvi: Kaj so imeli?

Drugi: Nagnali so ga, ker je hujskal proti Tiberiju.

Tretji: Plačan je od Nazike.

Četrti: Mnogo je takih. Izgubili so zemljo in sedaj gredo za onim, ki več plača.

Drugi: Pravijo, da Nazika mnogo izda za volitve.

Tretji: Kdor ima veliko, lahko veliko da.

Četrti: Tako malo je med nami značaje. Vse lovi za denar.

Drugi: Da, slabo je!

Iz gruče na stopnicah zakliče nekdo: Glejte, močje, vojščaki! Mark Fanij, naš stari šaljivec, prihaja.

Drugi: In Fulvij Flak.

Drugi: V oklepih so še. Kaj pomeni to?

Fanij: Zdravstvujte, tovariši! (Še nekaj v oklepe oblečenih za njim.)

Glasovi: Pozdravljen!

Drugi: Zakaj ste tako mračni?

Tretji: Kaj se je zgodilo?

Fanij: Fanija, šaljivca, ni več, tovariši! Umril je na poti iz Španije!

Četrti: Kaj se šališ, Fanij, saj te poznamo. (Nekateri se nasmejejo.)

Prvi: Ne smejte se, ali ne vidite, da tare Fanija nesreča!

Drugi: Fanij, povej, razloži!

Tretji: Sedimo, da slišimo vsi! (Sedejo.)

Fanij: Tovariši, ne vem kako bi začel, le to vam povem: Ko smo se borili v Španiji za Rim, nas je ta doma ubijal.

Četrti: Kaj meniš s tem, Fanij?

Fanij: Moril in ubijal, pravim. Imel sem ženo, nosečo pod srcem otroka. Ostavil sem jo penatom v Rimu, sam pa sem šel v Španijo.

Prvi: In dalje. —

Fanij: Ženo je vzel had, penate Rim.

Drugi: Kako, Fanij —

Fanij: Bolna žena je težko gospodarila, ker je Rim navijal vedno večje davke. Mučila se je, da bi mi ohranila dom in — izmučila. Po njeni smrti so dom — zarubili.

Tretji: To je delo patricijev!

Četrti: Pijavke!

Prvi: Krvosesi!

Drugi: Haha, in mi se borimo zanje! —

Prvi (iz spremstva): Tudi mojega doma ni več!

Drugi: Žena mi živi od miloščine patricijev.

Tretji: Moj sin pase patricijsko čredo v Etruriji.

Prvi (iz gruče na levi): Vidite, da je resnica, kar sem vam pravil. Pogledajte jih, še oklepov niso slekli.

Prvi (iz spremstva): Kam bi jih naj obesili? Nimamo več lastnih sten.

Drugi (iz gruče): Kaj sedaj?

Fanij: Prišli smo v Rim iskat pravice.

Prvi: Težko jo najdete.

Drugi: Vse je v rokah patricijev.

Tretji: Tribuni so podkupljeni.

Fanij: In če ni najti v Rimu pravice, si jo vzamemo sami.

Četrti: Tiho, Fanij, pazi na svoj jezik! V Rimu ima še zrak ušesa.

Fanij: Naj vedo vsi. Mari se koga bojim?

Glasovi: Da, naj vedo vsi! — Pazite se! — Ne bojimo se nikogar! Tribuni so podkupljeni! Tiberij je na naši strani!

Fanij: Da, Tiberij Grakh nas je rešil suženjstva, zato nam najde tudi pravico. Vsi ga poznate, tovariši, toda nikdo tako kakor jaz. Boril sem se ob njegovi strani, kakor lev se je boril za Rim, dokler je bilo treba.

Glasovi: Slavo mu!

Fanij: Ponosni Rim nas je napravil brezdomovince, toda še je moči v nas, pa tudi pravica ni umrla. Če tudi so sedanji tribuni podkupljeni, toda njih ure so štete: ob martovih idah volimo znova. —

Glas: Toda koga? V Rimu ni več človeka, ki bi se zavzel za plebejca?

Fanij: Če drugi ne ve zanj, jaz vem.

Glasovi: Kdo?

Fanij: Tiberij Grakh.

Prvi: Da, tovariši! Obrnil nas je pred Španci, naj nas še pred patriciji!

Drugi: Jaz prvi glasujem zanj. Živel Grakh, naš tribun!

Glasovi: Živel!

Že med krikom se je pojavil tribun in se začel zadirati nad množico.

Tribun: Kaj kričite? Pobesnela druhal! Vojaki brez discipline! Strahopetci!

Iz množice: Kaj boš ti govoril! Petolizec!

Tribun: Mir, pravim!

Glasovi: Ure tvoje oblasti so štete! Tudi tebe bo ugnal Grakh! Živel bodoči tribun Tiberij!

Tribun: Le kličite slavo Grakhu. Tudi on prejme plačilo.

V tem trenutku pribeži Mark Oktavij in zakriči množici:

Oktavij: Vojaki, Rimljani! Senat je zavrgel Grakhovo pogodbo!

Glasovi: Fej! Gorje jim! Kaj je s Tiberijem?

Oktavij: Niso ga upali obsoditi — radi priljubljenosti vojske.

Glasovi: Haha! Boje se nas. Ne smemo obupati zaradi tega. Kaj zato, če je senat zavrgel pogodbo, samo, da je Grakh naš. Živel!

Tribun: Mir! Senat prihaja!

Oktavij: Ne zapustite Grakha!

Glasovi: Nikoli!

Tribun: Mir! Psi! Druhal!

Med tem časom je prišel senat. Zadnji izstopi iz kapitola Grakh, glavo pokoneč, pogled mračen.

Glasovi: Glejte Tiberija! Kako mračen je njegov pogled! Toda glavo drži pokonci! Ni obupal!

Nastopi glasnik s pergamentom.

Glasnik: V imenu rimskega naroda in od Jupitra ter ljudstva mu podeljene oblasti zavrača vsemogočni rimski senat pogodbo, ki jo je sklenil kvestor Tiberij Grakh z Numantinci. Konzul Gaj Mauricij, ki ni znal vojske uspešno voditi, se izroči sovražniku. To je sklep senata, najvišje oblasti v rimski republiki.

Glasovi: Lahko je sklepati o slavi, boriti se zanj pa je druga stvar. Sami naj gredo v boj! Bomo videli, kolikokrat se bodo bratili s svojimi podplati!

Senat počasi odhaja.

Tribun: Razidite se! Zbiranje v gruĥah je prepovedano. Domov, potepenci!

Glasoni: Nimamo domov! Ti si potepenec! Patriciji so nas oropali domov!

Tribun: Izginite, sicer pošljem stražo na vas! (Odhajajo.)

Na stopnicah ostanejo samo Tiberij, Oktavij in Fani, ki se mu je med odhodom senata pridružil. Poĥasi stopajo po stopnicah, iz daljave se slišijo kriki:

Dol s patriciji! Vrnite nam domove! Za kaj smo se borili? Sami naj gredo v boj! —

Fani: Ćuj, Tiberij, bodi buden! Ne zamudi trenutka! Mi ĥakamo na tebe.

Tiberij (kakor v sanjah dvigne proti kapitolu roke): O Rim, ali si to ti?

Fani: Ne, Tiberij — Rim, za katerega smo se že borili, še moramo postaviti.

Tiberij: Da, Fani — postaviti; temu Rimu, gnezdu mehkuŹneŹev in razuzdancev, pa izpodkopati vse temelje!

Poĥasi odhajajo. Iz daljave se še slišijo kriki:

Dol s patriciji! Źivel Grakh!

Zastor se poĥasi zagrne.

(Dalje.)

Ciril Debevec:

Cankar in Narodno gledaliŹe v Ljubljani.

»Zdaj pregledujem zgodovino profireformacije. Takrat so v naših krajih pobili polovico poŹtenih ljudi, druga pa je pobegnila. Kar je ostalo, je smrdljiva drhal. In mi smo vnuki svojih dedov.«

(Cankar, Hlapci.)

Letos 10. maja bo petdeset let, odkar se je rodil naš najveĥji pisatelj in dramatik Ivan Cankar. Će bi se slavna uprava našega Narodnega gledaliŹa zavedala svoje dolŹnosti, bi se vrŹila vsa letoŹnja sezona v znamenju tega praznika. Tekoĥi posli v naši drami pa nas kruto opominjajo, da se naša uprava neĥe tega prav niĥ zavedati. Drugim bi pomenila enaka obletnica narodni praznik, nam ne pomeni niti vaŹnega dogodka. Drugi narodi odpuŹĥajo svojim najveĥjim zloĥincem vsaj po smrti, naša uprava tudi po smrti ne »odpuŹĥa« niti moŹu, ki nam je prvi in edini ustvaril našo narodno dramo. Na Źa prva in edina narodna drama so »Hlapci«

Javnosti pesek v oĥi, je obljubila uprava za proslavo Cankarjeve obletnice ciklus treh do Źtirih njegovih dram. Će se ne motim, so nam obetali »Za narodov blagor«, »Hlapce« in »Lepo Vido«. Ćim bolj pa se bliŹa usodni maj, tem globlja in sumljiveŹa je pritajena tiŹina, ki vlada v drami in tudi v javnosti z ozirom na omenjene vprizoritve. Ne motimo se — spet je nekaj gnilega v drŹavi Danski!

Danes, dober mesec pred majem študirajo v drami Ibsenovega »Borkmana« in Shawevega »Pygmaliona«, govori se že o najbližjem »Macbethu«, o kakšni Cankarjevi dramji pa še vedno ni duha ne sluha. Razentega krožijo razne vesti, ki poročajo, da o kakšni primerni proslavi v obljubljenem smislu sploh ni več govora in da je uprava položila vso zadevo že davno ad acta. Močno sumim, da namerava naša uprava vso proslavo odpraviti z enostavno ponovitvijo že naštudiranega in v abonementu odigranega »Narodnega blagra«, opremiti ga eventuelno s kakšnim priložnostnim govorom, potem pa se mirno rediti in debeliti dalje v dišečem ozračju svojega znano okusnega repertoira.

Prvi del takó zamišljene proslave se je vršil najbrž že 6. februarja t. l. s tisto popoldansko dijaško predstavo (Za narodov blagor) in slavnostnim govorom pesnika Fr. Albrehta. Vzrokov za tedaj napol prazno gledališče ne bom našteval: zadostuje naj zaenkrat samo ugotovitev, da je v veliki meri temu kriva uprava sama.

Vsi ti pojavi in vse zgoraj navedene vesti, ki jih smatram z ozirom na značaj naše uprave za močno verjetne, so mi dale povod, da pregledam na splošno zelo zanimivo razmerje naših gledaliških uprav do našega največjega dramatika. Zasedoval sem to razmerje od prvih vprizoritev Cankarjevih dram v starem in nesamostojnem Deželnem gledališču, pa do danes, ko smo kulturno in politično prosti v svobodni državi in ko smo v posesti svojega lastnega takozvanega Narodnega gledališča. Tudi ta opazovanja so tehten prispevek h karakterizaciji naših gledaških razmer.

Prva Cankarjeva drama, ki je prišla na slovenski oder je bila »Jakob Ruda« (16. marca 1900). V izvorni dramatični literaturi je vladala v tem času huda suša in tako je takratna intendantca Hubad-Milčinski tvegala že priznanega Cankarja in ga uvrstila med drugi moderni repertoir. Po izvornih »Rokovnjačih« pa je bil »Ruda« vendarle prestroga skušnja in tako je že po prvih reprizah brez hrupa izginil v arhiv. »Rokovnjače« pa so igrali naprej. »Razmere« so zmagale nad Cankarjem. Prvič.

»Kralj na Betajnovi« (izšel l. 1902) je moral že čakati dve leti v knjigi, predno se ga je usmilila intendantca dr. Tekavčič ozir. Bleiweis. Kritika je delo in vprizoritev (9. jan. 1904) ugodno sprejela in pisatelj dramatični talent soglasno priznala. Kljubtemu ga je intendantca, zaljubljena v narodne igre, hladnokrvno odstavila z odra in ga poslala v arhiv. Kjer vladajo Rokovnjači, Krjavljii in Ježi, tam za Kralja na Betajnovi ni mesta. Razmere so zmagale nad Cankarjem — v drugič.

Komedija »Za narodov blagor«, drugo Cankarjevo dramatično delo (izšlo l. 1901), je čakala že celih p e t l e t, predno so jo vprizorili. Niti dr. Tekavčič niti dr. Bleiweis in niti Govekar v svoji družabni in osebni odvisnosti niso imeli poguma vprizoriti to jedko, brezobzirno definicijo naših »nesebičnih« političnih prvakov. Cankar se je zahvalil in jim posvetil »Krpanovo kobilo« (N. Zap. 1906). Opogumil se je šele naslednji intendant profesor Juvančič in postavil komedijo v višku sezone na oder (13. decembra 1906). Po Ljubljani je zavr-

šalo — Zbašnik pa je mogel vseeno ugotoviti, da se kljub »Narodovemu blagru« svet ni podrl. (LZ 1907, 73). Predstave so bile sicer razprodane, komedija pa je že po četrti reprizi potovala v arhiv. Juvančič je rabil izvirnih del — Govekar mu je svoje dramatizacije prepovedal — in tako je segel po novem Cankarju, po besni satiri na slovenske »razmere« po »Pohujšanju v dolini šentflorjanski« (21. decembra 1907). L. 1908 je delo izšlo v knjigi. Vprizoritev je dregnila v gnezdo, razburila prebivalce in dosegla za domačega umetnika nenavaden uspeh, ki mu nista mogla do živega niti Govekar v Slovanu (1908, str. 29, 63) in niti Lampe v Dom in Svetu (1908, str. 42.).

Za Juvančičem je prišel spet Govekar (1908—1912). Za časa njegove intendantce so izšli »Hlapci« (1910). Vprizoritev pa je cenzura prepovedala (gl. Slovan 1910, str. 64.). V zadnji predvojni Govekarjevi sezoni pa so predstavili poleg cele vrste manjvrednih izvirnih dramatičnih del tudi Cankarjevo »Lepo Vido« (27. januarja 1912). Brez uspeha. Najlepša in najtišja slovenska pesem ni mogla prodreti v počestni hrup operet, burk in veseloiger. Delo samo je Zvonovega poročevalca dr. Voj. Moléta razočaralo (LZ 1912, 104), dr. Mihael Opeka pa ga je v Dom in Svetu (1912, 72) žigosal za uganko.

Sezona 1912/13 s Kobalom (intendantom), Hubadom in Župančičem (vodji opere in drame) na čelu ne prinese nič Cankarja. Provizorična 1913/14 z Borštnikovim vodstvom tudi nič.

Potem pride vojna in z njo štiri dolga suha leta. »Zavedna« slovenska inteligenca polni skozi vso vojno nemški Franz-Josef-Jubiläumstheater, v bivšem deželnem gledališču pa otvori narodna katoliška inteligenca kino. V gledališkem (iz deželnih in občinskih davkov zgrajenem) poslopju nagrabljeni denar roma v privatne žepe naših političnih veljakov. Ta kinematografska doba je verna slika našega meščanstva. Slovensko gledališče je moralo umreti — za narodov blagor!

Novega gledališča po vojni nismo otvarjali s Cankarjem. Bivše deželno gledališče otvarja leta 1918 Finžgarjev »Divji lovec«, bivše nemško gledališče pa leta 1919 Jurčičev »Tugomer«. Podjetje vodi gledališki konzorcij peterih članov, intendantne posle pa opravlja Fran Govekar. Prvega Cankarja po vojni nam je dal zopet Borštnik. Kot gost iz Zagreba je nastopil v Kantorju (25. I. 1919). Vprizoritev sama je za povojne razmere dovolj dobro pripravljena, vendar je ensemble režijsko še neurejen, izmed podincev pa so na dostojni višini Šaričeva—Nina, Juvanova—Lužarica in Peček—Bernot. Visoko nad vsemi je Borštnikov Kantor, ki vpliva grozno in porazno v svoji sugestivni sili. Kantor je Borštnikova zadnja slovenska vloga. Po njem igra samo še Hauptmannovega Henšla in Strindbergovega Očeta — potem umrje. Najboljšega interpreta Cankarjevih vlog ni več. Umril je leto pozneje za pisateljem samim.

Še isto sezono je poskusila drama z »Jakobom Rudo« (29. januarja 1919.). Naslovno vlogo igra Danilo in ima obenem režijo. Vprizoritev (ne delo) pa propade. J. C. Oblak jo v Slov. Narodu neusmiljeno raztrga, Fr. Albrecht pa zapiše: »Ne konstatirajmo, da bi zahteval

Cankarjev spomin vse drugačnega počaščenja, nego je bila neverjetno zanikrna vprizoritev dramatično šibkega »Jakoba Rude« (LZ, 1919, str. 544.).

V sezoni 1920/21 prevzame upravo Narodnega gledališča država. Za upravnika imenuje prof. Juvančiča, za dramskega ravnatelja Pavla Golio in za dramaturga Otona Zupančiča. Sezono začenja »Za narodov blagor« v režiji Osipa Šesta (16. sept. 1920). Predstava nosi vse hibe površne režije, nerazvitega ensembela in nerazumevanja dela. Kritika vprizoritev obsodi: »Tako neuspele predstave nisem pričakoval vzlic našemu notorično šibkemu in umetniško nedoraslemu ensemblu... laicit večera je bil, da je vzlic vsemu prizadevanju največjega slovenskega poeta, komedija največjega slovenskega dramatika po zaslugi njegovih neinteligentnih in neumetniških interpretov temeljito pogorela...« piše Albrecht (LZ 1920, 765) in »Za narodov blagor« je šlo brez vtisa mimo nas...« poročča Fr. Koblar (DiS 1920).

Nič boljše se ne godi »Pohujšanju«, ki ga pripravi režiser Šest še isto sezono (20. okt. 1920). Predstava je kljub vestni režiji še močno oddaljena od pravega pojmovanja. Nad povprečno višino je instinktivno samo Peček - Zlodej, vsi drugi pa težijo vse bolj v predpustno burko kakor pa v rezko in duhovito satiro. Ta težnja narašča od predstave do predstave. »Pohujšanje pa so vedno bolj spravljali preko mej farse... iz splošnosti, iz tipov prehaja igra v karakterizacijo, ni več farsa, temveč kabaretna zabava, kar diši vse prej po spretnosti kot po umerjenem umetniškem stremljenju.« (Koblar, DiS 1920.).

V sezoni 1921/22, v novi intendantci Mateja Hubada in v ravnateljstvu Pavla Golie, ponavljajo samo »Pohujšanje« (prem. 11. decembra 1921), ki zleze v tem času popolnoma v burko in doseže tu svoje meje. V tej obnovljeni obliki je že preveč Šesta in še premalo Cankarja, preveč je pohujšanja in premalo »Pohujšanja«. Kljub temu spada med najboljše vprizoritve slovenskega dela sezije (v tej sezoni igra tudi še ruski enemble) in doseže enajst ponovitev.

Sezona 1922/23 začenja s krstno predstavo drame »Hlapci« (1. okt. 1922). Ta je čakala dva in a j s t let na vprizoritev. Igro vodi režiser Šest. »Režijsko povsem stereotipno in šablonsko brezbarvna, v nekaterih komparzerijskih prizorih naravnost diletantska, igralsko pa v marsičem šibkejša od prejšnjih predstav« (Albecht, LZ 1922, 769.). Teden pozneje vprizori Milan Skrbinšek (ki je prišel k nam iz Maribora) Cankarjevo prvo in najšibkejšo dramo »Romantične duše«, (6. okt. 1922). Skrbinšek, edini naš pravi režiser in poznavatelj Cankarjevih dram tvega v svojem navdušenju tudi »Romantične duše«, če ne dobi »Hlapcev«. In doživeli smo ob tem šibkem literarnem delu močno gledališko razodetje. »Da igra ni propadla, se je zahvaliti silnemu jeziku pisatelja, ki je bil že tedaj mojster besede in živo lijočega dijologa ter režiji, ki je z izrednim spoštovanjem in ljubeznivo oživetvorila to besedo in po možnosti izravnala opasna mesta... vendar pa sem ob tem delu doživel veselo presenečenje, da mi je predstava na našem odru povedala več nego knjiga. To se zgodi zelo redko, redko kdaj.« (Albrecht, LZ, 1922, 765.).

Sledi še »Kralj na Betajnovi« (11. dec. 1922) v Skrbinškovi režiji. Te predstave žal nisem videl, zaupam pa imenu režiserja, da je bila Cankarja vredna. Tudi kritika jo je pohvalila.

To je vse za peto obletnico Cankarjeve smrti.

Sezoni 1923/24 in 1924/25 sta sploh brez Cankarja. Intendant je v tem času Matej Hubad, dramaturg je Oton Zupančič, ravnatelj Golio pa nadomestuje Milan Pugelj.

Sezona 1925/26 nam prinese spet »Za narodov blagor«, zdaj končno v Skrbinškovi režiji in glavne vloge v popolnoma novi zasedbi. Režijsko brez dvoma najboljša vprizoritev Cankarja, kar smo jih kdaj imeli na ljubljanskem odru. Igravci so storili vse, kar je bilo v njihovi moči. Zelo izrazita in skoro neoporečna sta Medvedova-Grudnovka in Janov Kadivec. Cankar ima v Skrbinšku svojega specialista.*

To bi bil ves Cankar, kar ga je ljubljansko gledališče vprizorilo za časa svojega obstanka. Končna podoba je torej naslednja: Od prve vprizoritve »Jakoba Rude« pa do letošnjega »Narodnega blagra« je preteklo petindvajset let. Tekom teh petindvajsetih let je priredilo ljubljansko gledališče vsega skupaj dvanaest rednih, na novo pripravljenih Cankarjevih premijer. Umetniška vrednost teh vprizoritev pa je bila po mnenju kritike povprečno negativna.

Predvojne gledališke »razmere«, menim, dodobra poznamo in zato ni treba, da bi brskal v stare grehe. Dovolj bo, če pogledamo nove in najnovejše.

Navedeni podatki nam precej jasno spričujejo, da Cankar v glavnem našem gledališču ni našel zadostnega upoštevanja. Pričakovali smo torej upravičeno, da bo sedanja uprava dohitela vse zamujeno in popravila storjene krivice vsaj letos, ko slavimo petdesetletnico rojstva našega genija. Pričakovali smo ciklus vseh Cankarjevih dram, ki naj bi dal slavnostno lice vsej letošnji gledališki sezoni. Razočarani smo bili že takrat, ko je uprava reducirala naše nade na »Narodov blagor«, »Hlapce« in »Lepo Vido«! Danes stoji pa zadeva še bistveno slabše: danes, v drugi polovici marca javnost še vedno ne vé, ali se bo Cankarjeva proslava v Narodnem gledališču sploh vršila ali se ne bo; še vedno ne vemo, v čem bo ta proslava obstajala, koliko dram in katere bo obsegala i. t. d.! Uprava molči, trdovratno molči, kakor najrajši in vedno molči v vseh važnih in zanjo kočljivih vprašanjih! Zdaj molči in se muza, nenadoma pa nas bo presenetila z »Narodnim blagorom«, povzdignjenim morda z oficijelnim frazerskim govorom, potem pa se bo vsedla v svoj mehki naslanjač nazaj in se muzala mirno naprej!

Ivan Cankar se je hudo motil, če je mislil, da je dovolj, ko je spisal eno »Krpancovo kobilo«. Razmere kričijo po drugi z mladičosljiči, ko še prva ni vsa razprodana. Tako je zapisal Bevk že 1919. l. in prav je imel. Krpanova kobila je danes še pravitak aktualna kakor pred dvajsetimi leti!

* Razen »Kralja na Betajnovi« l. 1922 sem videl vse predstave izza povojne dobe sam. Posamezne stavke iz kritike navajam le zato, ker se z njimi strinjam in ker vem, da sedbe teh kritikov veljajo več nego moje.

Uprava nam je obljubila za letos »Lepo Vido«. Prepričan sem, da je letos ne bo. Ni dosti, da so igrali »Lepo Vido« že za časa Govekarja (!); ni dosti, da so jo vprizorili po vojni že dijaki srednješolci, da so jo igrali že v Trstu in Mariboru, da so jo vprizorili celo v Zagrebu, kjer jo je prevel in naštudiral Hinko Nučič z gojenci dramatične šole! Nedavno je bila premijera »Hlapca Jerneja« v Mariboru v režiji ravnatelja Bratine. Če dramtizira ravnatelj Golia »Desetega brata« (po nepotrebnem, ker je Govekarjeva dramtizacija boljša) potem gre »Deseti brat« v abonement; če dramtizira režiser Skrbinšek »Hlapca Jerneja«, potem za to delo ni mesta niti ob letošnji priliki! In kaj bo s »Hlapci«? Uprava nas pita z Zapeljivko in s Krpanom, če bog da, dobimo še »Rože ob poti«, zatajuje pa »Hlapce«, ki so najboljša slovenska drama! Slava »Veronike Deseniške« ob »Hlapcih« ne bo zatemnela! Kje so torej vzroki za tako ravnanje? Režiserja imamo, tudi igravce imamo (če hočejo) in končno imamo tudi občinstvo! Izgovor z občinstvom ne velja dandanes več! Danes imamo tudi v Ljubljani (da, celo v Ljubljani!) kulturno občinstvo, ki je gospode v upravi kulturno že davno doseglo in prehitelo! To občinstvo danes odklanja Golijeve dramtizacije in bere Jurčičeve romane, na odru pa hoče Cankarjevih dram!

Čas je že skrajni in prilika dana, da se pomenimo do kraja: Ali smo zreli za Cankarja ali še nismo? Ali je »Hamlet« naša ljudska igra ali je »Zapeljivka«? Povejte do konca, kaj vam je Cankar! Pomnite: Gledališče je naravno in ne privatno podjetje, kjer bi se člani uprave po volji igrali režiserčke!

Pri zadnjih demonstracijah je izrekel g. ravnatelj Golia akademski deputaciji tudi te-le pomembne besede: Mi se od grupe akademikov ne damo terorizirati, ker bi sicer lahko prišla tudi organizacija pekovskih pomočnikov, demonstrirala in nam vsilila svoje zahteve. Mi si tega ne moremo dovoliti in sprevideti morate, da bo hodila uprava kljub podobnim protestom svojo začrtano pot. — Zapomnil sem si uljudni ton gospoda ravnatelja, zapomnil pa sem si tudi vsebino.

Sprevideli smo, gospod ravnatelj. Sprevideli pa smo tudi, da v današnji upravi niti v nobeni podobni Cankar nima bodočnosti na našem odru. In kjer ni Cankarja, tam ni slovenskega gledališča.

Cankarju to seveda ne škoduje. Njemu je škodovalo — kolikor mu je — le dokler je živel. Danes škoduje nam in ugledu naše umetnosti.

Iskal sem za vzroki, ki spravljajo Cankarja v tako nemilost pri naši upravi. Pa sem pomislil: njegovim dramam manjkajo vse tiste lastnosti, ki jih naša uprava tako presrčno uživa in ceni. Ko bi bile vse te drame vsaj malo manj resnične in manj aktualne; ko bi se malo blestele »narodnih« tipov in bezniških kvant; ko bi obetale petdeset razprodanih predstav izven abonementa in bi vrgle nekaj tantijem tudi vrlemu dramtizatorju; ko bi hvalile sploh vse rodoljube, brezdelce, lažiumetnike in druge kobilce, povzdigovala naše hinavstvo, našo zahrbtnost, našo objestno rejenost in filistrsko mastno napi-

tanost — ko bi Cankarjeve drame vse te lastnosti in še kaj drugih povrhu imele, bi brez dvoma sijajno prodrle! Cankar bi veličastno prodril in še veličastnejše zmagal! Uprava bi slavnostno venčala ljubo kobilo, posadila bi nanjo Cankarjev kip in ga z vsemi častmi ob zvokih trubadurjev in harmoniziranih narodnih pesmi spremila v široko odprti oder Narodnega gledališča! Z desnim očesom bi se solzila v ganotju, z levim bi mežikala s polno blagajno, spustila bi vrsto globokih govoranc, ki bi na mah razodele vso etično vrednost Cankarjevih »narodnih« iger! Najmanj sto predstav bi priredila uprava! Prva za Cankarjev spomenik, drugih devet in devetdeset pa za upravno blagajno! Na brezplačnih sedežih sedeča množica pa bi besno tulila hura in mislim sploh, da bi vsi skupaj složno jokali. Zelo lepo bi bilo ...!

Cankar pa je bil trmast občan. Poznal nas je in napisal je drame drugače: »Zdaj pregledujem zgodovino reformacije. Takrat so v naših krajih pobili polovico poštenih ljudi, druga polovica pa je pobegnila. Kar je ostalo, je bila smrdljiva drhal. In mi smo vnuki svojih dedov.« —

Naše gledališče jadra čudno pot. Ne čudim se, ko vidim, da vodita in lomita krmilo gospoda Matej Hubad in Pavel Golia. Čudim se pa — da jima Župančič pomaga. Jaz sem odkrito veroval v našega pesnika.

Če hoče uprava na vsak način svojo pot — pa tudi prav. Eno je gotovo: nazaj v zgodovini ne gremo. Mi gremo naprej! je pesem mladine.

Za trdno verujem, da pride čas, ko bo mo upravi zavezali trakove na čevljih.

In vse, kar sledi.

Ivan Grahor:

Jubilejno obzorje.

»Ideja, za katere uresničenje se bori hlapec Jernej, je nova oblika pravičnosti, ki je v popolnem nasprotju z vsem, kar smatra obstoječi red za dobro in pravično.«
Dr. Boris Furlan.*

Dne 8. januarja 1926 je minilo 50 let, odkar je prvi urednik »Edinosti«, pesnik F. Cegnar, zapisal: »Neugodne razmere tržaškega slovenskega ljudstva in prebivalcev po ckolici nujno zahtevajo, da se v Trstu ustanovi slovensk časopis.«

»Edincst« je zrastle »s klasično dobo v zgodovini primorskih Slovencev, z dobo preporoda, ki je ljudstvu privzgojila najvišjo dohrinc: spoštovanje samega sebe, zavest svoje vrednosti in zmisel za potrebe in zahteve vseskupnega narodnega življenja.« Pred nami leži slavnostna številka »Edinosti«, ki naj bo »zgovorna priča veličine in pomembnosti te dobe« in, ker ima list svoj »odločilni delež na vsem

* Vsi naznačeni stavki so iz jubilejne številke »Edinost« 1876—1926.

tem snovanju kot glasnica namenov in hotenja našega vodstva, kot učiteljica, vzpodbujevalka in svarilka: slavi svoj današnji jubilej z upravičenim zadoščenjem.« »V ponos in čast ji je, da je vso dolgo dobo polstoletja ostala nepremično zvesta svojemu programu.«

Naša dolžnost je, da ocenimo delo starega političnega glasila, ki ima še danes odločilen pomen za življenje našega naroda. Vodstvo »Edinosti« ni moglo podati prave slike Primorja, čeprav se nahaja v tesnem stiku s svojim početnikom — političnim društvom »Edinost«. Vendar nam jubilej odkriva lice »vodstva« in pojav novih delavcev, ki hočejo ozdraviti največjo rano naše domovine. Stari sotrudniki so ob tej priliki priznali, da so z visokega mesta padli v temno emigracijo in zgubili stik z našim bojem. Toda ne le petdesetletnica in vodilno mesto dr. Wilfanovega lista, temveč ravno želja našega naroda, da bi imel doma resnično in močno ljudsko glasilo, mi narekuje prisotni članek. V Trstu je še malo razumevanja za celo Primorje in najmanj za našega kmeta, zato je vse delo ostalo ozko krajevnega pomena. Politično društvo je nastalo v Trstu in ima v kompleksu vse slabosti naših meščanov, ki so prešle tudi na list. Za tržaško duševnost sta najbolj značilni nejasnost in dvoreznost, ki je vladala po vsej Sloveniji že v dobi taborov in se zrcali v zapisniku omenjenega društva: »slovenski časnik v Trstu mora biti nestrankarski, — čisto neodvisen in miren, odbijal bo dne napade nasprotne stranke ter zagovarjal pravice okolice. V polemike z domačimi listi se mu ni treba spuščati...« V tem znamenju se opravičuje tudi gospod dr. Wilfan: »Morda je razmerje med našo organizacijo in listom kakšenkrat v enem ali drugem oziru zaviralo razmah lista kot čisto inovinarskega podjetja. Na drugi strani more biti, da bi bila organizacija sem in tja potrebovala glasila, ki bi bilo bolj izrazito njeno, rekel bi: bolj enostransko, ne rečem: bolj strankarsko.«

List je ustanovilo politično društvo in ga razširilo kot svoje glasilo. Toda list je mogel na deželo šele, ko je postal splošen in tako sta se z društvom razšla, društvo je capljalo za njim. Pod Avstrijo ni bilo to nič čudnega, ker so politične stranke segale čez vso Slovenijo, oziroma nam le označuje vrednost strank, ki vedno životarijo. Z aneksijo pa se je položaj znatno spremenil. Politično društvo je moralo postati stranka in zato ima najvažnejše organizacijsko sredstvo — političen dnevnik. Stranka bi morala imeti program, jasen gospodarski in kulturni program za celo Primorje.

Kako naj postavi Trst tak program? Nadomestil ga je z geslom: edinost. Toda s tem se zadrege ni rešil. Kako naj praktično dela za edinost, če ne pozna deleže in njenih zahtev? Isto delo, ki bi rodilo program, je tudi podlaga gesla, in ker podlage ni, je geslo fraza. Edino korist je imel od nje list, ki se je razvil v novinarsko podjetje. Danes imamo politično vodstvo, ki ne organizira in zato frči po ženevskem zraku, in pa »učiteljico Edinost«. Nauke dobivamo iz tradicije, »kjer so resnične vrednote in razvojne sile.« Tako smo doživeli l. 1926, ko nam »vodstvo z vseh vetrov« poklanja molek

»Rodoljubov« in sliko svojega rojstva. Dogodek sam in tudi vsebina sta zelo poučna snov, ki je ne smemo zanemariti.

Slovensko življenje v Trstu* od prve uradne navedbe slovenščine (1337. l.) do srede 19. stoletja ni mnogo napredovalo; slovenski dotok v rastoče trgovsko pristanišče je hitro tonil. Ko so nastale v zaledju slovenske šole, se je l. 1848 pojavilo v Trstu »Slavjansko društvo« z mesečnim listom »Slavj. Rodoljub«, pozneje »Jadranski Slavjan«. V Bachovi dobi je sledil političen razkolček in društvo se je »prilagodilo meščanski družbi z raznimi zabavnimi prireditvami, dokler se ni prelevilo kasneje v »Slavj. Čitalnico«. Leta 1865 so prišli Slovenci v mestni odbor; tako Nabergoj, Nadlišek, Danev, Cegnar i. dr. Učitelj Piano je izdajal dvakrat na mesec »Ilirskega Primorjana« in pozneje kot tednik »Slov. Primorca«. Vmes se je pojavil »Trž. Ljudomil« in podobno so nastajali lističi do Dobrilove »Naše Sloge« za Istro, Lavričeve »Soče« v Gorici in Raičevega »Primorca« v Trstu. Ta doba šteje tudi svoje almanaha oz. revije in humor. liste, delavsko društvo »Čbela« je tiskalo brošuro »Potrebe delavcev društva za Slovence v Trstu«. V okolici so nastale čitalnice in pri volitvah je bil izvoljen v parlament I. Nadlišek. Dr. Lavrič je uvedel takrat »tabore« in narodna zavest je rasla v zvezi z gospodarskim napredkom. Trst je bil nekaj let brez lista in šele l. 1876 se je po sporazumu pojavila »Edinost«, ki slavi letos 50 let. Klerikalci so imeli takrat v Gorici svoj list »Čas«. »Edinost« je hitro napredovala in postala dnevnik z lastno tiskarno; danes je vzorno novinarsko podjetje. Splošno je Trst do vojne najbolj občutil gospodarski napredek dežele in Slovenci so v mestu pomenjali vedno več. Gospodarsko so se utrdili z raznimi podjetji, kulturno z vzgojnimi in prosvetnimi ustanovami.

Navedel sem tržaške primere, ker je »Edinost« nastala in delovala v Trstu. Zgodovina označene dobe je sicer še ledina in zahteva pridnih oračev, zato naj bravec »Edinosti« in meni oprostí preveliko površnost. Poleg gospodarskih so pač najvažnejša pridobitev prosvetna društva, ki so utrdila narodno zavest in pospešila izobrazbo. Brez boja pa tudi nismo živeli, le da so bili vsi boji brez jasne podlage. Gorica in Trst se nista razumela, ne mogoče načelno, temveč kar tako radi prevelike daljave; da bi takrat mislili na razliko med pristaniščem in provinco, bi bilo preveč učenó. V Gorici** sta se bčrili dve struji, ki sta imeli vsaka svoje glasilo, a »Sočo« je celo zajuríšal dr. Mahnič. Mladoslavenci so odločno spodrinili Mahniča in Tonklija, osvojili društvo »Sloga« in tako zaključili razkol.. A. Gabršček je vodil in zmagal tudi v drugem razkolu l. 1899, ustanovil še »Primorca« za priprosto ljudstvo in petero založb oz. knjižnic. Proti njemu je zrastel »Primorski list« z novostrujarji pod vodstvom dr. Mahniča in kardinala Missie. V »Slogi« je nastal spor radi dr. Tume in rodil nov list »Gorica«. Tretji razkol je izbruhníl v začetku stoletja in danes je tam razkolništvo že udomačeno.

* Po članku dr. I. P.: Iz dobe pred Edinostjo.

** A. Gabršček.

Zunanjim opazovalcem se zdi naše politično življenje pravo razkošje, ki ga opravičujejo le z dejstvom, da podobno bolehajo vsi kapitalistični narodi; toda »veliki« narodi so imeli od kapitalizma tudi dobiček, mi pa smo njegova žrtev. Pri nas imamo vedno »struje«, ki nočejo biti stranke in si čitajo »zanimanje samo za volitve«. Zelo verjetno je, da pomro vse te struje, ko bo naše ljudstvo še bolj obubožalo, tudi če navedem samo organizacijski vzrok; volivni odbori so namreč sestavljeni iz tržne gospode, ki se pripelje na sprehod, »da se pogovorimo o volitvah«. Potem: zbogom! Nekakšno stalno vez tvorijo prosvetna društva (tri Zveze); kjer pa teh ni, pa nič. Ščekova struja ima boljši aparat v duhovništvu, ki njegovega dela povsod ne podpira, a dobro pozna tradicijo. Bojna šega pa je, da pri nas ne vidimo načelnega, temveč osebni boj. To je menda prvič potrebno, da se ljudstvo prehitro politično ne izobrazí, in drugič, da ostane sovražstvo vendar dovolj veliko. Da od take organizacije ljudstvo ničesar ne pridobi, je jasno. Struje so le nekak pečatni urad in v času, ko pada gospodarska in kulturna zgradba, se odlučí tudi pečat.

O edinosti ni govora; dejansko sta obe struji brez moči in to sami ob vsaki priliki dokazujeta. Obe se naslanjata na zunanje stebre sedanjega reda v Evropi, ki pa ne pomenita za nas nič: Rim je dvojen, Beograd pa še ni ujedinjen. Država nemoteno izvaja svoj asimilacijski načrt. Italijani prodirajo v naše življenje; segli so po »naših« bankah in podjetjih, ki jim bo sledilo združništvo. Od osmih tiskarn imamo danes še tri. Na deželo se naseljujejo vojni verižniki, tujei, ki priženejo seboj ali narcče kolone, da jim tlačanijo, kakor bo kmalu moral tlačaniti slovenski bajtar.

Kulturnega nazadovanja danes še ne moremo pravilno oceniti. Čeprav smo izgubili vseh 250 šol, narodne domove in knjižnice ter ostali brez učiteljstva, ki delati ne sme, je vendar naše ljudstvo še tako željno izobrazbe, da kupi vsako leto nad 100.000 knjig poleg časopisov.* Naš človek bo čital, dokler zna. »Ko pa se bo pomanjkanju denarja pridružila še druga neizogibna posledica, ki bo izvirala iz poitalijančevanja naših šol, da naša mladina ne bo znala gladko slovensko brati,« bo vse drugače. Prelom je »postavil na glavo kulturne, socijalne in gospodarske prilike.** G. Jelinčič navaja 1. izseljevanje inteligence, 2. konec šolstva, 3. poslabšanje gospodarskega položaja in uvrstitev naše krajine v drug gospodarski sistem, 4. priseljevanje Italijanov, kot najsilnejše vzroke kulturnega propadanja. In pravi: »Gospodarska deprimiranost našega kmeta in delavca je vzrok, da se ne morejo razviti močnejša književna podjetja, da ne nastanejo ozir. se ne morejo vzdržati učni zavodi in druge prosvetne naprave, ... predvsem ne morejo priti prav do veljave naša prosvetna društva.« »Velike gospodarske skrbi so našega človeka popolnoma zackupirale ter desinteresirale na prosvetnem delu. ... Naše kulturno delo ni ustvarjanje novih kulturnih vrednot.

* Fr. Bevk: Književnost pri nas.

** Zorke Jelinčič: Sodobna vprašanja in razmotrivanja.

Od Ljubljane (središča Slovenstva) nas loči meja kot pravcat kitajski zid.«

Rezek primer za spremembo v kulturnem življenju nudi tržaško »Dramatično društvo«, ki je pred vojno vzgojilo lepo vrsto igralcev in zbiralo oderske umetnike iz vse Slovenije, gojilo že umetno dramo in opero. V Narodnem domu je imelo lepo dvorano — zdaj pogorišče. Podoben primer za srednje šole: v Gorici gimnazija in učiteljsiše, v Idriji realka, v Tolminu učiteljsiše in gospodarska šola, v Trstu trgovska. Vse smo v znamenju »za odrešitev« Julijske Benečije izgubili. »Tiste žive sile, ki se je najbolj zanimala za lepo slovensko knjigo in je bila nekaka idealna agitatorica zanjo — srednješolskega dijaštva — ni več.«

Istra* je zgodovinsko in zemljepisno spojena s slovenskim Primorjem in živi danes še bolj bedno kot mi. Narodni prepород je tam pred 50 leti zajezil potujčevanje. Kulturna in gospodarska društva so po uvedbi narodne šole vzgojila domačo upravo in hrvatska inteligenca je našla obilo poslā. Političen val je šel iz Slovenije preko Trsta in s Hrvaškega čez Reko. Deželā je z novo generacijo trkala na vrata obrežnih mestec, od slovenske Istre so šle misli na jug in celo v mešanih krajih so Hrvatje dobili svoje zastopstvo in si priborili narodno šolo. Mnogo šol je ustanovila »Družba S. C. M.«; srednje so bile: v Pazinu — gimnazija in žensko učiteljsiše, v Kastvu — moško učiteljsiše, v Opatiji — realna gimnazija in v Baški — navtična pripravnica. Gospodarske organizacije s posejilnicami so dobro napredovale; kmečke in ribiške zadruge so se množile posebno po ustanovitvi »Gospodarske zveze za Istro« v Puli in »Gospodarskega društva« v Pazinu. Kljub vsemu pa je vladala v Istri italijanska gospoda do leta 1908, ko so že volitve zbrale 32 tisoč slovanskih glasov proti csmim tiscčem nasprotnih. Deželni zbor ni mogel delati, dokler ni prišlo do sporazuma na škodo Slovanov; šele po »slavni« dunajski konferenci je nastal mir in so kredite enakomerno razdelili med deželo in obalo. Deželā je prevzela družbine šole, a tudi boj se je zasukal v odpor proti Nemcem. Med vojno je bil deželni zbor razpuščen, 60.000 oseb se odvedli v avstrijska taborišča, odporni elementi pa so se skrili v Puli in tam »vrgli« Avstrijo ter povabili italijansko mornarico, da napravi red. To se je vršilo v znamenju pobratenja današnjih sovražnikov. Izdali so v mestu prvi in poslednji dvojezični proglas.

Kulturno življenje v Istri je imelo svoje posebnosti, kakor n. pr. slovansko bogoslužje, močan stik z Italijani, narodno duhovništvo (škof Dobrila i. dr.). Čitalnice so nastale že l. 1866, podporno dijaško društvo l. 1874 in v dobi taborov je povsod nastopala mladina. Trst je bil živa vez s Slovenci; tam so tiskali hrvaško »Našo Slogo«. Vsak boj je privel mnogo mladih sil in učiteljstvo je pridno delovalo v društvih. Narodni domovi so prosvetno delo izdatno pospešili; posebno močna so bila pevska, dramatična in strokovna društva. Uči-

* Dr. Ivo Zuccon: Istra.

teljska »Narodna Prosvjeta« je preskrbela učbenike. — Vojna je vse uničila.

Italija je vzela Hrvatom vseh 400 razredov ljudskih in vse srednje šole, iztrebila domačo inteligenco; za slovenskim bogoslužjem so šli v rimsko malho domači svečeniki in konkurenca kraljevinskih vin in sadja je pahnila Istro v največjo bedo.

* * *

Že ta kratek pregled, ki ga prinaša »Edinost«, nam dokazuje, da je življenje kapitalistično-imperialistične Evrope zadelo z enako težko roko celo Primorje. Kakor Hrvati, smo tudi Slovenci izgubili vse kulturne pridobitve, gospodarsko smo padali in propadamo, ker hoče tako svetovni imperijalizem.

Resnosti našega vprašanja ne more zmanjšati niti dejstvo, da sta Italija in Jugoslavija prisiljeni k zavezništvu. Kako razume prva prijateljske pakte, imamo zgledov dovolj, in kako uradna SHS — tudi. Nasilne asimilacije si niti največji naivnež ne more misliti kot neko umetno stvorjeno zadevo, ki bi jo Italija ponudila za ceno zavezništva. Zato je ves posredovalni trud »Edinosti« bob v steno in ostane le pretveza lojalnosti, pretveza za prilagoditev sedanjemu položaju. Jugoslavija niti nima koristi od kake nove splošne rešitve manjšinskega vprašanja. Zveza narodov, ki čuva »mirovne pogodbe«, pa se bo gotovo otresla tega vprašanja — z vsemi štirimi. Tako mora priti nujno do spora in lahko se zgodi, da bodo svete meje resnično posvečene s krvjo ljudstva, ki ne bo imelo od vojne nobenih koristi. Vpričo tako zamotanega življenskega vprašanja tlačenih narodov ni čudno, če vsak odgovoren človek odlaga nujno akcijo in išče opore v matični državi. Nemci v Poadižju so jasno pokazali namero, da izkoristijo ugoden trenutek, ko stopa Nemčija v Svet narodov. Marsikdo je mislil, da je ta trenutek ugoden tudi za nas in da lahko pričakujemo vsaj povrnitve kulturnih pravic. Toda vedenje naših državnikov nam dokazuje, da živita uradni državi v »iskrenem prijateljstvu« in, če mi trpimo krivico, si moramo pomagati sami. Menda je že vsakomur jasno, da danes države sploh ne rešujejo družabnih splošnih vprašanj, temveč jih le izkoriščajo za slepljenje ljudstva in medsebojne kompenzacije. Države se oborožujejo pod krinko narodnih ciljev in za očuvanje evropskega miru; dejansko pa so jim vodilni le cilji vladajočih velekapitalistov, ki so navadno še plemensko zavarevani. Zato so fraze o osvobojenju že za nami in kdor jih še posluša, nima pravice dajati naukov »politično zrelemu« narodu.

Voditelji primorskih struj često poudarjajo zrelost in jo pozivljajo, da posebno pri volitvah potrdi njihove račune. Toda zrelost koristi ljudstvu le tedaj, če ga izvoljenci zanj ne ogoljufajo, če delajo z ljudskim programom. Kdo more trditi, da imata tržaška in kršć.-socialna struja pravilen program? Kje je delo, da bi po njem lahko sodil? Ustavnega niti ne mislim, ker je danes poslanec le poljsko strašilo. Kulturno in gospodarsko se trudita obe; vsaka ima svojo prosvetno zvezo, svoja glasila. Gospodarsko delata z dvema skupinama strokovnjakov; imamo po dve založništvi pri Hrvatih in pri

nas, več šolskih družb, dva mladinska pokreta. In vendar vedo in vemo vsi, da bomo rešili le malo, če ostane političen položaj kakor je danes. Dejansko se delo naših struj ne vrši v korist ljudstva ozir. za pripravo na poslednji odpor zoper krivični red, temveč le z namenom pridobiti si slepih, osebnih pristašev-volilcev. Prav ima dr. Wilfan, ko pravi, da treba nujno enotnosti, sloge. Ve naj le, da danes nihče ne more na podlagi z osebami vezanih tradicij delati za program, ki ni v skladu s koristmi slovenskega naroda, ki ni v skladu z zahtevami ljudstva.

Naša inteligenca bi tudi v dobi preporoda več koristila, ko bi priznavala, da zahteva naša pokrajina načrt za daljšo dobo, ko bi ne zanemarjala socialnega vprašanja. Ponosni smo na dobo narodnega prebujanja, a to nam ne zakrije dejstva, da se je vršilo pri nas prebujenje zelo pozno, da se naša inteligenca sploh ni prebudila. Morda ji bo zadostna lekcija sedanji položaj, ko mora po zakonih kapitalistične družbe zapuščati svojo domovino, ko visoki Svet narodov milostno sprejema poklone in prošnje zaslepljenih hlapcev imperijalizma.

Smrtna borba Evrope se vrši v strojni hitrosti in naš narod ne bo čakal, da proda svoj dom tujcu za vozni listek. Skupnost, ki jo daje način življenja, je dala našemu delavcu svoj bojni program; večina našega naroda pa je kmečka, živi z grudo, se bori zanjo in razume le onega, ki jo ljubi bolj od vsega. Ko sega po kmetovem domu grabežljiva roka, prime naš človek sekiro. Tedaj ga pomiri slovenski »voditelj«...

Naš kmet stoji pred »vodstvom« in ga ne razume. Ali res ni mogoče? — In čaka zaman, a čuti, da je rešitev, da je pot v življenje...

Povedal sem, zakaj naš narod nima enotne idejne organizacije, ki bi mu koristila; povedali so primorski voditelji na svoj stari način. Za nas pa je jasno, da oni žive v lepi preteklosti, na blazinah tradicije. Oni poznajo le visoko življenje po vzoru gosposkih narodov, a ljudstvo pada v bedo — vedno globlje. In na dnu pričinja odpor zoper nasilje, gospodarski odpor in socialni. Toda to so spoznali le mlajši kulturni delavci in sotrudniki »Edinosti«. Spoznali so, da postaja naše Primorje najbednejši del zapadne Evrope, kjer bosta umirala naš kmet in delavec, ko o slovenski gospodi že ne bo več sledu. Tržaški jubilej, ki priča o onemoglosti »vodstva«, nam prinaša obenem nov dokaz, da morejo le mlade sile prinesti rešitev. Naš rojak Jelinčič nam daje v skromnih besedah prvi slovenski program. »Naša kultura je kultura kmeta in delavca.« Tako se Slovincem odkriva spoznanje, da je naše kulturno vprašanje tesno spojeno s socialnim. In naš življenjski program so zahteve delavca in kmeta, ki ju izkoriščajo vsa »pravna« bitja kapitalizma. Od delavskega in kmečkega ljudstva se učimo vztrajnosti; a poznati moramo tudi vse svoje zaveznike, kakor pozna ljudstvo krvnike. Pripravljeni moramo biti, da zgradimo nov in pravičen red, ki ga upravičeno zahtevamo posebno Slovani. Mi nimamo mnogo zaslug za kapitali-

stično zgradbo nad grobovi; z dobičkom, ki ga je naša gospoda spravila kot posredovalka za izkoriščanje, ne moremo plačati niti vojnih dolgov za tuje države.

Primorje je najbolj jasen zgled, toda po istih zakonih in le nekoliko počasneje propada vsa Slovenija. Če nihče drugi, naša mladina mora pogledati resnici v obraz in izbrati pot, ki ne vede v Ženevo po nova razočaranja. Naloga slovenske mladine gre preko tradicij, preko meja in osebnosti, zato tudi naše delo ne sme obstati pred zaprekami.

Svoj članek posvečam mladini v dobi, ko vsi narodi zbirajo svoje prirodne sile, da nadomeste kapitalistični red z novim. Reakcija hoče ravno zdaj ločiti narodno vprašanje od socialnega, zato se vrača k stari delitvi Evrope v interesne sfere. Majhne države postajajo kolonije in majhni narodi iščejo rešitve; voditelji zbegano tipajo in nehote razgaljajo svojo preveliko zadrego. Izjave naših državnikov od dr. Korošca* do dr. Wilfana dokazujejo, da je obzorje vodstva temno. Stara generacija omaguje. Naši sovražniki pa delajo po načrtu. Da nas tudi poznajo, priča Mussolinijev govor v rimskem senatu,** kjer pravi sledeče:

»Resnica je taka, da se ravno najvišji sloji družbe prvi prilagode in sprejmejo šege tujih narodov, često tudi psihologijo in še bolj napake. — Nizki razredi, ki so zakoreninjeni v zemlji in še dovolj barbarski, da ne cenijo prednosti takozvanega modernega komforta, ostanejo obupno priklenjeni na prvotno domovino.«

To izkustvo potrjuje v novi zgodovini tudi narod Slovencev; velja splošno. Naj bo splošno spoznanje tega dejstva tudi izhodišče zdravega odpora!

Karlo Kocjančič:

Ker so mariborskemu gledališču prepovedali uprizoritev Cerkvenikove drame »V vrtincu«:

Cenzuri.

Človek je lahko dosleden ali nedosleden. Tudi cenzura je lahko dosledna ali nedosledna. Nedosleden človek ni mož, nedosledna cenzura je pa nekaj, česar nočem zapisati, ker bi mi cenzura ta izraz gotovo zaplenila. Tisti gospod iz Pavšičevega pokoljenja (Bog me varuj s svojo največjo strelo, da bi ga na tem mestu z imenom ovekovečil), tisti gospod, ki je dan pred premiero zapovedal, da se uprizoritev ne sme vršiti, je bil o svojih razlogih za to prepoved tako trdno prepričan, da je že po prepovedi na generalni vaji spričo množine povabljenih intelektualcev izdihnil globok vzdih: V božjem imenu, naj se pa uprizori! Zgodilo se je prvič, da je slovenska cenzura prepovedala uprizoritev slovenskega dela. In že pri tem prvem kratu je morala své dokazati, da pravzaprav ne ve, kaj jo vodi v njenem

* Citaj »Socialno misel«

** Mussolini v senatu 11. marca 1926.

poslu. Tako je šla premiera na cder in prva repriza za njo — kritika je bila navdušena, občinstvo pretreseno, pameten človek se je zaman vpraševal, kje neki bi tičali tisti razlogi, ki so odlične faktorje pognali do tega, da so uprizoritev prvotno prepovedali (tem bolj zaman, ker utemeljitve z »nemoralnostjo« ne morejo držati, dokler dovoljujejo uprizoritev resničnih pornografij, n. pr. Kraljičinih amaconk, Grofice Marice itd.). V tem slučaju, izgleda, so se nekim širokoprsnim gospodom prsa zožila. Doživeli smo presenečenje, da je bila pred drugo reprizo drama zopet prepovedana, tik pred gostovanjem v Ptujju. Neki veliki in neki mali župan — prvi »naprednjak«, drugi nazadnjak — sta skočila vmes in zabranila nadaljnje predstave. Ne vem, mogoče so vodili gospodo k temu dejanju drugačni razlogi nego prvič, mogoče celo dobrosrčni, n. pr. brezplačno reklamni. Toda to nas ne sme vseeno nič motiti: tisti, ki se čutijo poklicane, da odločajo s svojo uradno močjo, kaj bodo smeli umetniki pri nas pisati in kdaj bodo smeli kaj uprizarjati, tisti bodo obveljali za nedosledne in ponovno nedosledne, z atributom, ki ga nočem zapisati. Nedoslednost oblasti pri nas sicer nič ne pomeni — no, so dežeje, kjer jih je nedoslednosti še nekaj sram.

Umetnost uganjajoči čredi.

Vsak cestni pometač se dandanes zaveda, da se mora za vsakdanji obstanek, za pravice, za svoje duševne vrednote in telesne dobrine boriti v organizirani masi. Moderni družbi je postalo pometačevo spoznanje sploh nekak regulativ in če smo pošteni, moramo priznati, da je življenje tam še najbolj znosno, kjer je ta regulativ še najbolj uresničen. Za nas, ki še nismo pojedli tukajšnjega kvantuma spoznavalne soli, takšna konstatacija seveda ne velja dosti. Niti za vse pometače, absolutno nič pa za vse umetnike. Pri nas je, kakor je bil, umetnik svet zase, individualnost, prezira maso in sebi podobne ljudi, zaničuje najprimitivnejše delo za svoje materijelno življenje, za svoje človeške pravice — kajpak, mi smo duševni delavci! Kapitalizira s svojimi talenti in sklanja hrbet: Kdor mu da večji kos kruha, ga pa ima z »dušo in telesom«. Imamo sicer nekakšne organizacije umetnikov, klube, društva, zveze: koliko je vse to skupaj vredno, je najlepše razvidno iz dejstva, da je umetnik pred javnostjo slej ko prej bitje, ki družbi čas in korist krade in ki od svojega dela ne more živeti. Če bi bilo s tistimi organizacijami drugače — to je: s čutom medsebojnega sorodstva med umetniki, bi bilo tudi vse navedeno drugače. In bi bilo n. pr. tudi tako-le: V slučaju, kakor je Cerkvenikov, bi se dvignila organizirana akcija, ki bi si te vrste cenzorstvo odločno prepovedala. Ne bilo bi več mogoče, da sodijo o vrednosti in usodi umetnikovega dela analfabeti, starokopitne kosti, ničvredni moralisti, politična policija, zagrizeni profaksi in sploh potence, ki se absolutno in nikoli ne razumejo na iskanje smisla za črkami in ki nimajo ob umetnini nobenega drugega namena, kakor da si s cenzorstvom nad njo izboljšajo karijere. Takšna akcija bi dosegla, da bi opravljalo cenzuro iz umetnikov samih izvoljeno in — če mora biti — uradno potrjeno rabsodišče. To vse seveda za slučaj, da je cenzura

sploh potrebna. Meni se namreč zdi, da bi bila najboljša cenzura tista, ki bi se začela prvi dan s pravilno nego dojenčkov, ki bi se nadaljevala s pametno in odkritosrečno vzgojo doma in v šoli in se končala s tem, da bi dobil vsak človek priliko, pošteno živeti in se v življenju pošteno razmakniti na svojo duševno in telesno plat. Pa recimo, da je ona cenzura za današnje še vedno sposobni prodajati svinjarije in ničvrednosti za umetnost in drugi ljudje brez kriterija vse to požirati: vendar tudi v tem meddobju do tiste boljše moje cenzure bi bilo veliko bolj inteligentno, moralno in uspešno, če bi cenzurske posle opravljali umetniki sami. Pa ne. — Pri nas smo bolj zadovoljni, če je umetnik poleg capina, hrbtničnega kruljavca, gobavca, v drugih poslih, za katere ni sposoben, lačenbergerja in zasramovanca še bitje, ki ga oblast smatra za premalo inteligentnega, da bi znal sam presoditi, kaj ustvarja, in ki ga proglašča oblast po etiki iz dobe piramid za pornografa in svinjarja! Eto!

Etika in svinje.

Zakaj so Cerkvenikovo delo prepovedali? Ne najdem vzroka. To se pravi: imam ga, toda predno udarim z njim na dan, se bom o stvari še malo poinformiral. Na vsak način pa je zelo ničvredna reč, da sem izgubil kakšno uro premišljevanja nad vzroki, ki jih navajajo pred javnostjo. Pravijo, da je stvar nemoralna. Kje pa? V celotni tendenci. Humberg! Mi smo se že naučili zahtevati, da nam razsodbe utemeljujejo s podrobnimi utemeljitvami. In za te se bomo spopadli.

Torej v tendenci moža in v tendenci žene. (Kolikor sem doslej poizvedoval, nisem mogel dognati, da bi bila z žigom nemoralne tendence zaznamovana oba — faktično nemoralna tipa: ljubimec in bivši ljubimec.) Pri najslabši volji ne morem reči, da bi bil — niti po najzagrizenejši običajni moralki — tip moža sposoben vzbujati pohujšanje. Prosim vas lepo: lahko mi razbijete glavo, toda ne udam se vam, da bi me mogel pohujšati mož, ki je popolnoma asketiziral svoje telesno življenje, ki ga je podredil popolnoma platonični volji svojega duha, ki ljubi ženo popolnoma duševno; ki mu je postal seksus samo še eksperimentalno torišče za boj slabega in dobrega v sebi; in ki gre v smrt, da dokaže čistost in nesebičnost svoje ljubezni, svojega značaja. Mož, ki rajši umre, nego da bi dal zavladati slabemu nagonu in mesu nad seboj, ki s svojo smrtjo poveliča svojega duha: ta mož je zame čist, svojega stališča etična prikazen non plus ultra — če zavoljo drugega ne, že zato, ker si je do konca dosleden (bolj dosleden nego gospoda, ki se nad njim spodiika). K večjemu bi dejal, da je z mojega stališča nespameten, ki se požvižgam na tisto hipotezo, da je telesnost proti duševnosti sama na sebi nekaj bolj umazanega in manj popolnega. Mož nazadnje, ki svoj naravni moški egoizem tako pogazi, da dovoli svoji lastni ženi, da si poišče novo srečo ob drugem moškem in ji nudi pri tem celo svojo nesebično pomoč — ne, ta mož ni etično manjvredna figura! Ali pa so k večjemu etični teoremi popolnoma ničvredni, tisti teoremi, ki so na zunaj tudi vaši, gospodje!

In žena? Jaz ne vidim v njej nič drugega nego nesrečnico, ki je

padla v diametralno nasprotni težnji po telesnem uživanju prav tako globoko, kakor se je mož povzpел visoko (če je sploh pravilno govoriti v takšnih zadevah o globočini in visočini), ki se je pa v istem momentu etično prav tako dvignila kakor mož, ko je spoznala svojo zmoto in si naložila prostovoljno pokoro, strašno pokoro: ne vrniti se k možu, ki ga ljubi in ki jo on ljubi nad vse! In če bi jo zaradi česa obsojal, bi jo obsojal samo zato, ker je bila premalo močna, da bi si vse odpustila in se vrnila k možu in živel; ali pa zato, ker je bila prešibka, da bi se ne ustrašila smrti. Obsojal bi jo, ker si je izbrala srednjo pot: ne živeti, ne umreti, temveč v beznico mučit svoje bolno telo in trgat svojo čisto dušo. Če je sploh govor o tem, da ima kdo pravico obsojati jo. Najprvo opravimo vsak s seboj. Meni vzbujata ženska le sočutje in v beznico ne bi zahajal zato, da ji ponečedim zadnji ostanek zdravega telesa.

Pa to bo najbrže: beznica! Bordel na odru in dekolteji. Je neka vrsta ljudi, ki zahajajo v beznice in se potem zgražajo nad propalostjo nesrečnic, ki nudijo svoje živo meso za denar. Te ljudi, ki zaničujejo malopridnice v istem trenutku, ko ne ganejo niti z mezincem, da bi se postavili za družbo, v kateri malopridnice ne bodo več mogoče, te ljudi smatram za etično ničvredne pobaline in bi si jih ne upal primerjati niti z najslabšo vlačugo, ki svoje vlačugarstvo priznava. Takšni ljudje ne bodo zahajali niti v gledišče z drugačnimi počutki. S tem namenom bodo prihajali, da si nadražijo meso ob dekoltejih in miselnih asociacijah k miljeju in da se nagrozijo, kako more dostojen igralec, zlasti pa dostojna igralka pred toliko ljudi vzbujati asociacije na beznico. Za takšne ljudi je Cerkvenikovo delo preveč zvzišeno in je bolje, da ne prihajajo k predstavam. Je pa čisto narobe, če hoče kakšna oblast zaradi takšnih ljudi spraviti resnejše ljudi ob užitek, ki ga nudi delo te visoko etične in umetniške kvalitete. In če se že k temu odločimo, gospodje, potem tudi poskrbite, da se doječe Madone po cerkvah obrnejo proti steni in da polomijo javnim in privatnim upodobljenim aktom z najboljšim kladivom ude!

To bi bilo dve vrstici etičnega obračuna z glavnimi razlogi. Takšnih razlogov pa seveda ne moremo jemati resno, ko je tisti gospod, ki ga nočem ovekovečiti z imenom, dal svoje nedosledno dovoljenje za uprizoritev, hotel dokazati upravičenost prejšnjega pomišljanja in je zahteval, naj se črtajo vsaj gotovi momenti, ki se mu zde najbolj neetični. Kje je tičala ena izmed teh neetičnosti? V izrazu »svinja«, ki ga zabrusi bivši ljubimec ljubimcu v obraz! Mesto tega pohujšljivega izraza je hotel gospod, naj bi rekel kaj drugega, n. pr. »mrčes«. Presneta reč! Nekdo, ki včasih kak dober dovtip uga-ne, je predlagal avtorju, naj dotično mesto takole spremeni: »Svinja ti ne smem reči, rečem ti pa mrčes!« — — — Nemara bo služil ta predlog vsem bodočim dramatikom za regulativ, če ne bodo marali, da bi jim cenzura delala reklamo! Samo ta greh je pri vsej stvari, da bo precejšnja zguba, če bomo morali iz javnega življenja izločiti sistematično vse, kar se ne bo dalo tako opisati kakor »svinja« v tem slučaju. N. pr. pomislimo: če začnemo uničevati neetično žival svinjo, nam ostanejo svinjaki prazni, in če akcijo razširimo, bomo morali

sežgati vse zoologije — morda napravimo pa le vsaj kakšnemu študentu dobro delo; in dalje: če jo razširimo še na kakšno drugo žival, n. pr. na osle, tedaj bo nastal kar med človeštvom grozovit pokolj. Kajti oslov je med ljudmi še strašno veliko.

Umetnik v družbi.

Glavna pravica umetnikova je pravica do svobodne besede, do izpovedovanja resnice. V današnjem družabnem redu umetnik te pravice nima, ker ga v njej omejuje vladujoči nazor s svojo brutalno, neetično, parazitsko, materijelno špekulativnostjo. Če niso umetniki razdedinjeni v gmotnem oziru, so pa okradeni svoje veliko bogatejše lasti: govoriti tako, kakor jim spoznanje veli, da je prav.

Fr. Veber:

Sokrat.

(Moderna slika iz davne preteklosti.)

(Nadaljevanje.)

III. Sokrat v rodbini in javnem življenju.

Način udejstvovanja historičnih osebnosti v rodbini in javnem življenju spada vsekakor med najboljše kriterije, brez katerih bi bil v večini slučajev globlji pogled v notranjo značajno strukturo teh osebnosti naravnost nemogoč. To velja seveda tudi za Sokrata, ki je prav s tega vidika še posebej značilen toliko, kolikor nam nudijo ohranjeni viri o njem dve sliki, ki druga drugi diametralno nasprotujeta. Prvo sliko moremo posneti iz njegovega razmerja do sodobne komedije; ta slika je pravcati negativ Sokratove osebnosti. Drugo sliko, ki naj predstavlja istinitnega historičnega Sokrata, pa rišejo v neminljivih barvah predvsem njegovi najožji učenci; razven tega pa dopolnjuje prav to sliko po važnih straneh zopet omenjena sodobna komedija, motrena po načinu, kako strelja na Sokrata, in po svojih pravih motivih takih izpadov. Ker sledi na drugi strani iz teh javnih literarnih napadov, kolik pomen je imel Sokrat od svoje moške dobe naprej za celokupno življenje v tedanjih Atenah, in to tudi v slučaju, če bi bili ti napadi osnovani na nepobitni historični resnici, zato bo najbolje, da podam najprej omenjeno prvo sliko Sokratove osebnosti in torej orišem Sokrata tako, kakor so ga pred njegovim narodom risali sodobni komiki.

A. Z vidika sodobne komedije.

Vsi izpadi na Sokratovo osebnost ter na njegovo zasebno in javno udejstvovanje s strani tedanjih komikov razpadejo v glavnem v dve veliki skupini, izmed katerih obsega prva le posamezne take strani na Sokratu, ki naj bi ga prikazale po možnosti v smešni in večkrat celo zaničljivi luči. V sem spadajočih komedijah Sokrat tudi ne nastopa kot glavna oseba, temveč samo kot drug med drugimi. Glavna imena komikov te vrste so Ameipsija, Eupolis, Telekleides, Kallija in deloma tudi Aristofanes. Že prej

smo slišali, da nastopa Sokrat v Ameipsijevi komediji »Konnos« še v starosti kot Konnov učenec, ki pa vzbuja vsled svoje nerodnosti in nepoučljivosti le učiteljevo nevoljo. Po ohranjenih fragmentih hodi tu Sokrat v ponošenem površniku, ki bi zahteval takojšnjega nadomestila, za čevljarje pa da pomenja pravcato prokletstvo, ker jim ne da sploh nikakega zaslužka. Vendar ga pa tudi Ameipsija označuje sicer kot lačneža, ki ga pa njegova vzdržnost in skromnost ne sili, da bi se plazil okrog bogatinov; in kaj značilno pravi o njem, da je »najboljši med malo ljudmi in najnespametnejši med mnogimi.« Če zamenjamo, tudi pravilni izraz med z izrazom za, dobimo iz tega stavka točno in še danes veljavno karakteristiko skoro vsake izrazite in v istini historično pomembne osebnosti. Eupolis pa ga po drugih fragmentih prikazuje že kot beraškega klepetaća, ki pač o vsem mogočem razmišlja, samo za to ne skrbi, da bi imel dovolj za jesti, ki poje pri pojedinah slavošpeve, obenem pa krade žlice itd. Telekleides, Kallija in Aristofanes pa spadajo med komediografe, ki rujejo na ta način, kot sem bil to že prej omenil, v enaki meri in takorekoč v isti sapi proti Sokratu in Evripidu, ki da je le v Sokratovi službi in zato brez vsakega umetnostno-idejnega poleta. Ohranjen je n. pr. Telekleidov fragment (ki pa bi po Diogenu Laerciju spadal v prvo izdajo Aristofanovih »Oblakov«):

Ta mož Evripidu je zasnoval
Modrosti klepetaske polne drame.

Neposredno na Evripida pa meri n. pr. tale fragment iz Kallijevih »Ujetnikov«:

Kaj ti bahaš se z dvignjeno glavo?
Jaz smem to; Sokrat je ob moji strani.

In Aristofanes zasmehuje v zboru svojih »Žab« Evripida, ki je bil pri tekmi na dramskem odru pravkar poražen, s takimi besedami:

Slava mu, kdor s Sokratom
Brez pomčči lepih muz
Praznih plev ne blebeta
In ne oropa se najlepšega
Kar ima tragedija.

S posebnim ozirom na Sokrata samega so zanimivi tudi Aristofanovi »Ptiči«, ki ne morejo prikriti avtorjevega nezadovoljstva z dejstvom, da ima Sokrat tolik vpliv na mladino, ki očitajo ljudem, vnetim za špartansko priprostost v obleki in negovanju telesa, češ, da »sokratujejo«, obenem po označujejo Sokrata kot čudaka, ki se nikoli niti — ne umiva. Vendar gre v vseh doslej navedenih slučajih le za posamezne in takorekoč priložnostne izpade, namenjene atenski javnosti predvsem v svrhu trenutne zabave, ne pa da si jih trajno pomni in temu primerno proti Sokratu nastopa.

Bistveno drugačen pa je drug napad, ki ima očividni značaj preračunane in sistematične persiflaže Sokratove osebnosti in to v načelu kakor tudi v najrazličnejših podrobnostih. So to Aristofanovi »O b l a -

ki, ki pa so ohranjeni vsekakor le v drugi predelani izdaji. Delo je namreč pri prvi uprizoritvi v Atenah (l. 423 pr. Kr.) propadlo, dasi ga je smatral avtor za svojo najboljšo komedijo. Zato ga je začel Aristofanes predelavati, da bi dosegel zaželjen uspeh pri drugi uprizoritvi, do katere pa ni več prišlo in je ostalo delo nedovršeno. Ohranjena je prav ta druga nedovršena izdaja, ki je za nas tem zanimivejša, ker stopa tu v drugem delu komedije Sokrat sam nekako v ozadje, mesto njega pa dobe besedo simbolične prikazni. Iz tega smemo sklepati, kaj je bilo tudi po Aristofanovem mnenju Sokrat sam od kraja do konca glavna oseba in vsi neslani ter mestoma naravnost cinični nazori, ki jih v poznejši izdaji zastopajo simbolične osebe, so bili tu položeni v usta Sokrata samega: toda atensko ljudstvo, ki je svojega Sokrata dobro poznalo, se je tedaj proti taki lažnivi karikaturi še uprlo in komedijo »izžvižgalo«. S tega vidika pa podaja vsebina tudi ohranjene poznejše izdaje ostro in celotno sliko Sokratove osebnosti, motrene po Sokratovem razmerju do tedanje komedije. Če se oziram le na najznačilnejše točke, je vsebina spisa sledeča:

V bistvu še neskvarjeni atenski meščan Strepsiad je padel vsled luksurijoznosti svoje plemiške žene in potratnih ter ekscentričnih razvad svojega sina Fejdipida v težke dolgove in se pravičnim in postavnim potom ne more več obraniti svojih upnikov. Zato mu pride na misel, naj gre njegov sin v novo Sokratovo šolo, da se nauči njenih advokatskih trikov. Elegantni gospodič, ki se ustraši abstraktnih misli, očetov predlog odkloni in tako se poda starec sam k Sokratovi hiši, ki je v bližini. Ko potrka, se prikaže učencec in navaja strmečemu Strepsiadu nekatere glavne spretnosti svojega učitelja. Končno stopita v hišo in Strepsiad opazi Sokrata, kako sedi visoko pod stropom v visečem košu. Vprašan, kaj dela, odgovori Sokrat, da plava v oblakih in razmišlja o solnčnem tiru. Posebej še utemeljuje svojo zračno lego: nikoli da bi ne videl bistva nebesnih pojavov, če bi mu duh visoko ne plaval in če bi njegove ideje ne odplule k sorodnemu zraku. Če pa bi ostal na tleh, tedaj da bi v zemljo izginila puhteča rosa njegovih spekulacij, kot da bi bile trava. Končno pa se da preprositi, stopi na zemljo in ga vpraša, kaj želi. Sledi kratek razgovor, v katerem Sokrat Strepsiadu pojasni, da v tej šoli nimajo veljave ljudski bogovi, pač pa da se tu po božje časté oblaki, ki jih Sokrat tudi naprosi, da pridejo; v to svrhu konča slovesno molitev k zemeljskemu zraku, etru in oblakom samim. Kmalu se v istini prikažejo zračne postave in zapojejo slavo atenski deželi. Sokrat obrazloži nato začudenemu Strepsiadu novincu čudovito moč novih boginj, češ, da je od njih moč misli in spretnost v prerekanju, da samo one uče človeka, kako naj se uspešno laže in kako naj ima obenem vedno na razpolago pravo učinkovito besedo, od njih da žive tudi zastopniki moderne vzgoje, filozofi, proroki, pesniki in raziskovalci svetovja, od njih da izvira končno tudi dež, grom in blisk. Sila, ki jih goni, je krogotok etra, ne pa Zevs, ki da ga sploh ni. Strepsiad je že povsem uverjen o njihovi moči in jih naprosi, naj ga pouče, kako bi prevaral svoje upnike. Pred izpolnitvijo svoje želje še mora prestati nekaj sprejemni izpit, potem

pa ga odvedejo v notranjost šolskega poslopja. V drugem delu se prikaže Sokrat s svojim novim učencem in prične pouk o poetiki in gramatiki, kolikor zadeva pravilno rabo spola pri samostalnikih. Ker praktičnemu in za taka razmišljanja še posebno malo vnetemu Strepsiadu vse to očitno nikakor ne ugaja, mu prične Sokrat razkladati umetnost sleparenja in navajati najrazličnejše finte in »dokaze«, s katerimi more pred sodniki zmagati tudi zastopnik sicer že izgubljenih zadev. Strepsiad sledi tu sprva z zanimanjem, pokaže tudi znake svoje lokavosti, končno pa vendar zopet popolnoma omaga, tako, da izgubi Sokrat vso potrpežljivost in ga pusti na cedilu. Oblaki svetujejo obupanemu zadolžencu, naj pošlje sem svojega sina. V sledečem prizoru se Strepsiadu z energičnim nastopom posreči Fejdipida pregovoriti, da vsaj poizkusi, na kar se podata oba k Sokratu. Ta sprejme mladega gizdalina kljub njegovemu ošabnemu vedenju in obenem pripravi vse potrebno, da bo mogel sam slišati oba govora, zastopnika pravice in zastopnika krivice. Komaj sta se Sokrat in Strepsiad odstranila, nastopita oba protivnika in pričneta nebrzdano in brez reda drug drugega napadati, dokler ju zbor ne pokara in prisili k rednemu besednemu boju. Najprej slavi zastopnik pravice staro vzgojo, ki da je mladino navajala h kreposti, redu in utrjenosti, gojila njen čut za prijateljstvo, narodo ter pravo umetnost in končno vzgojila može, ki so pri Maratonu premagali sovražnika. Kdor sledi taki vzgoji, bo ostal telesno in duševno zdrav in obenem zavarovan, da ne pade v mehkužnost in izprijencst moderne šole. Nasprotno pa slavi zastopnik krivice vse sadove sedanje, moderne vzgoje, kakor so n. pr. govorništvo, ki da spreminja krivico v pravico, uživanje življenja, ki da je postalo vzvišeno tudi nad mejami sramu, brezvestnost, ki da je močnejša nego čut sramote; sicer pa da sledi takim nazorom tudi v istini sedanja, nova javnost. Prav to dejstvo vpliva tako močno na zastopnika pravice, da se proglasi za poraženega in zbeži. Nato izroči znova došli Strepsiad mladega sina Sokratu, da ga uvede v svojo advokatsko tehniko. Po nekem času se Strepsiad vrne z vrečo moke, da plača Sokratu honorar in vzame nazaj sina, ki mu koj po pozdravu izkuša pokazati, kaj se je naučil. Ko prideta domov, se pojavijo upniki s svojimi terjatvami. Borbe z njimi pa ne prične Fejdipid, temveč Strepsiad, ki jim s pomččjo komaj pridobljenega gramatičnega in fizikalnega znanja dokaže, da je povsem krivično, iztirjevati posojeni denar ali celo zahtevati obresti. Komaj pa se je nato umaknil v hišo, pridere z bolestim krikom zopet ven, zasledovan od svojega sina, ki ga pretepa in mu hkrati z isto »sokratično« rabulistiko dokazuje, da nima le pravice, tepsti očeta, temveč kaznovati tudi svojo mater. Vse to se zazdi starcu vendar preneumno; sklene cveto nad Sokratom zapeljivcem in njegovo kočjo zažge.

To je v bistvu načelni potek omenjene komedije, ki podaja v istini v eni potezi celotno sliko Sokrata kot abotnega čudaka, obenem pa tudi že kot opasnega socialnega rogovileža in etično manj vrednega subjekta. Vse to še dopolnjujejo marsikatero druge podrobnosti iz iste komedije, tako n. pr. dejstvo, da se označuje tu Sokrat kot bahač, ki pa je tak berač, da mora suktnjo ukrasti, ali pa kot človek, ki čepi

že popolnoma bled dan in noč v svoji koči, ki se ne koplje, niti ne umiva itd. V isto vrsto spadajo potemtakem tudi ostala sodobna ali poznejša poročila, kot n. pr., da se je občinstvo Sokratu na ulici ponavadi zaničljivo smejalo in ga časih vsled njegovega neprestanega izpraševanja celo preteplo, posebej pa še, da je živel v nesrečnem zakonu, ker da je bil v vednih prepirih s svojo ženo Ksantipo, ki da ga je nekoč tudi polila z umazano vodo, pri drugi priliki pa mu na trgu strgala s telesa površnik, da je imel poleg nje celo konkubino Mirto (Diog. Laert!) itd. Sem spada tudi znani pamflet, v katerem obtožuje na strasten način in z očitvidno tendenco retor Polikrat Sokrata kakih šest let po njegovi nasilni smrti, t. j. 393/92 kot pogubonsnega zapeljivca mladine: saj da sta izšla iz njegove šole tudi nebrzdani tiran Kritija in razuzdani Alcibiad; oba da sta s strani domovine in naroda opravičevala najlepše nade, če bi ju ne bila do mozga okužila prav Stokratova vzgoja. In videli še bomo, da je bil Polikrat po vsej verjetnosti že prej (399) med glavnimi inspiratorji onega sodnega procesa, ki je imel za posledico Sokratovo smrtno obsodbo. Če torej na kratko povzamemo vse navedeno, tedaj izgleda ona prava Sokratova slika, ki bi jo mogli in morali zgraditi iz tedanjih komedij in podobnih drugih virov, približno takole: Sokrat naj bi bil človek, ki je bil

a) v gmotnem oziru beraški revež, ki tako le na zunaj dela utis, da po svojem značaju ni vezan na zemeljske dobrine, ki pa v istini porablja vsako priliko, da si opomore, celo s krajo;

b) v osebnem pogledu zasmeha vreden čudak, ki se ne koplje, niti ne umiva in tudi sicer ne pozna najprimitivnejših manir meščanske omike;

c) v naučnem pogledu prazen blebetač, ki pa hoče učiti astronomijo, geometrijo, geografijo in meteorologijo (Aristofanes) in zahteva za to honorar;

d) v rodbinskem pogledu slab mož in oče in še slabši rodbinski gospodar;

e) v socialnem pogledu obsodbe vreden rogovilež, ki pogublja mladino, ker izpodkopava narodno religijo in jemlje v skladu z ostalimi svojimi nazori vsakemu, ki dlje časa z njim občuje, vsak čut za razliko med dobrim in zlim, med dovoljenim in prepovedanim.

Sicer nahajamo tudi v tem taboru marsikatero nasprotno izjavo, kot smo to deloma že gori videli (n. pr. Amepsija); nahajamo jih celo v Aristofanovih »Oblakih«, po katerih navaja Sokrat svoje učence k spoznavanju samega sebe, k vztrajnosti, k zmernosti v jedi in pijači, kakor sploh v vseh čutnih uživanjih itd. Aristofanes podaja v istem delu že vsled svoje tendence biti nekak sistematičen opisovalec Sokratov, še drugačne in historično tudi resnične podatke, tikajoče se tudi Sokrata misleca; tudi po njem se je Sokrat posvetil le teoretičnemu raziskovanju, tudi po njem opira Sokrat svoje teze na primerih iz vsakdanjega in najvsakdanjajšega življenja itd. Umljivo je, da nahajamo take in podobne izjave tudi pri mnogo poznejšem Diogenu Laerciju. Vendar pa vsaj z ozirom na sodobno komedijo vse take in podobne drugačne izjave nekako utonejo v množici poprej podanih in so tudi

sicer podane v takih zvezah, da izgubljajo svojo pravo vrednost in naj postavijo v tem jasnejšo luč le gori podano sliko Sokratovega vnanjega in notranjega udejstvovanja. Torej pa nastane za nas pogloblavitno vprašanje, ali naj smatramo to gorostasno in formalno historično po tolikem materialu nekako zahtevano sliko, za pravo sliko istinitnega, historičnega Sokrata. Že zdaj zahteva najmanj dvoje okoliščin odločen negativni odgovor na to vprašanje: prvič vse to, kar smo o Sokratu že v prejšnjih odstavkih mogli in morali navesti, drugič pa nepobiten in skozi vsa stoletja po Sokratu splošno priznan historični pomen njegovega življenja; če pa bi gornja slika pomenjala istinitnega Sokrata, bi tak pomen bil pravcati čudež vseh čudežev.

V polni meri bo nam, upam, to potrdil tudi sledeči oris vsega njegovega življenja od prvih početkov njegove moške dobe, ki bo nas vedel do iskane druge in gornji diametralno nasprotne slike.

Bratko Krefc:

Jack London.

Tistim, ki ga prevajajo, pa ne povedo resnice o njem, in tistim, ki ga čitajo, da bodo vedeli, koga čitajo.

Amerika skriva v svojem bogastvu strašno bedo in zatiranje onih, katerih roke pridelujejo njeno materijelno moč in na čigar ramenih se grade nebotičniki. S časopisnim aparatom skuša prekričati siromaštvo večine svojega prebivalstva in razlaga svetu lepe pravljice o bivših prodajalcih vžigalic in časopisov, ki so se preko vztrajnega dela dokopali do milijonov. Še danes ni popolnoma izginila ta pravljica, četudi se je že na tisoče izžetih in razočaranih vrnilo.

Nekako dvajset let pred koncem zadnjega stoletja, ko je val take laži najbolj preplaval svet, so se sredi Amerike, obljubljeni dežele iskajočih, oglasili trije njeni sinovi in zakričali v vsemirje, da je ameriška deveta dežela največja laž, da so milijonarji bivši prodajalci časopisja in vžigalic ljudje, ki so si preko nesolidarnosti, preko izdaje svojih razrednih tovarišev, preko trgovske nepoštenosti zgradili svoje milijone. Tako so se vzpeli iznad nivoja laži Whittmann, Sinclair in London. Whittmann je veroval v človeka in je pel mogočno pesem zdravih mišic in krepke volje delavčeve, pesem upanja na čas, ko bo kapitalist prostovoljno dal delavcu industrijsko svobodo. To je oviralo, da ni vzbudil zaupanja v sreih zatiranih in da ni postal njih glasnik. Sinclairja in Londona tako upanje ni zadovoljevalo. Z brezprimerno, nikamor se ozirajočo smelostjo je odgrnil Sinclair v svojem romanu »Džungel« neznosne razmere v klavnicah Chicage, kjer so se poleg živali ubijali tudi ljudje. Celih trideset let in že več je od tega, pa še vedno ni utihnil njegov glas, še ni opešala njegova moč, ampak vedno znova bruha svoj gnev v svet. Danes je njegovo stališče utrjeno. V prvih začetkih svojega nastopa in še dolgo po tem ni mogel vzbuditi zaupanja do svojega dela v onih, o katerih je pisal, katere je zastopal proti krivici in hotel postati njih glasnik. Njegov gnev je bil meščanski, satiričen, bruhajoč, včasih preveč umsko prostaški in izrecno tendenciozen, premalo pa srčen, čustven, premalo umetniški, tako, da ni vzbudil dopadenja pri proletarcih. Niso mu zaupali, ker so mislili, da spada ravnotako med one, ki jih zatirajo in izžemajo, ker so mu bili sredstvo za vsebino. Zlasti so ga spravile

pri delavcih v nezaupljiv glas polemike, ki jih je vodil s teoretiki delavskega gibanja. Danes, ko stoji na čelu proruskoga gibanja, ve vsak ameriški delavec, da je Sinclair njegov zagovornik in tolažnik.

Edini, ki se mu ni bilo treba pehati za zaupanje proletarcev in obenem za priznanje meščanov, je bil Jack London. Prvi njegov nastop mu je prinesel nagrado, nadaljno neumorno delovanje izboljšanje materijelnega položaja, umetniško priznanje od strani kritike ter zaupanje ponižanih in razžaljenih, za katere je živel, se boril in delal.

Jack London je Maksim Gorki Kalifornije. Rodil se je 1876 v okolici San Francisca kot sin takrat že obubožanega malega farmerja. Družinske razmere niso bile nič kaj urejene. Jackova mati ni bila niti civilno, niti cerkveno priznana žena njegovega očeta. Devetletnega Johna, ki se je svojevolično vknjižil za Jacka, so poslali v šolo, zjutraj in zvečer pa je prodajal časopise, da je tako prislužil šolnino. Z dvanajstim letom je šel v tovarno, kjer je moral delati po petnajst ur na dan. Ni čuda, da se je v teh razmerah vzbudilo v njem hrepenenje po sreči, lepšem in slajšem življenju. Večkrat je stal ob obali San Francisca in se oziral po veslajočih ribičih in veselih mornarjih, ki so se mu zdeli tako svobodni. Mati ga je opominjala, ko ji je razkrival svoja hrepenenja, toda nekega dne ga je vendar zmanjkalo. Kmalu so izvedeli, da je eden izmed najdrznejših divjih ribičev, ki ponoči ropajo tuje mrže. Nobena stvar mu ni mogla bolj ugajati, ker je bilo treba za to poguma ter drzne vere v slepo srečo, da ga ne ujame policija. Izvedeli so sicer zanj, ker pa mu niso mogli drugače do živlega, so mu ponudili službo ribiškega nadzornika. Ker je radi nesrečnega lova ravno takrat zabredel v denarne stiske, je službo sprejel. Senca teh dni ga je spremljala in vznemirjala dolgo časa. Nadzorstvo nad bivšimi tovariši mu je izpodkopalo ves ugled, osamljen se je začel udajati pijači. Da se reši razmer, je šel za mornarja in odplul na Japonsko. Ko se je vrnil, je iskal stika z delavci, bil član društva krščanskih mož, prešel vse mogoče službe, miru pa ni mogel najti nikjer. Zato se je z dvesto tovariši napotil kot svoboden tramp (priložnostni delavec) po Severni Ameriki. Pred odhodom je še dobil prvo nagrado za opis tajfuna, ki ga je doživel v Japonskem morju.

Pohajkovanje po deželi ga privede v najnižje nižine življenja. Hotel je kvišku, a je padel še niže. Sam pravi: Prišel sem med one, ki jih sociologi imenujejo najnižji del človeške družbe, in zgrozil sem se, ko sem spoznal, kaj jih je privedlo do žalostnega položaja. Gledal sem prepad človeške družbe, nad katerim sem se vzdržal edino le še s pomočjo svojih mišic. Prevzel me je strah. Kaj bo z mano, ako bodo mišice popustile?

Nikoli do takrat se ni oglasilo v njem to vprašanje, saj je bila v njem mladostna vera v lastno moč tako, da je pri nekem gospodarju prevzel delo, ki sta ga prej opravljala dva. Vprašanje bodočnosti, ki se je rodilo sredi potepuškega bosjaštva, ga je rešilo pred poginom in ga napravilo za borca, ker se je prepričal, da je tudi član onih nepreštetihih trpečih, katerih življenje je izpostavljeno izžemanju in zatiranju. Vrne se v San Francisko, s podporo polsestre, ki se je bogato poročila; vstopi na univerzo. V enem letu predelati vse, za kar rabijo drugi tri! Univerza mu dovoli dveletni študij. Poskusi. Po šestih mesecih spoznanja, da mu meščanska univerza ne more dati tega, kar je zanj potrebno, se napoti večni iskatelj sreče v Alasko iskat zlata. Iskanje je bilo brezuspešno, njegov tast je izgubil farmo, nalezljiva bolezen je razvel Londona in še dveh pokončala vse. V devetnajstih dneh prevozijo v odprtem čolnu več tisoč kilometrov dolgo pot.

Med tem časom so izšle prve njegove povesti — odlomki njegovega življenja.

Vzbudile so pozornost in v kratkem času je zaslovel tako, da so se založništva in časopisi trgali zanj. S priznanjem se je izboljšal njegov materijelni položaj in čez nekoliko let je imel farmo in jahto, s katero je napravil potovanje po svetu. L. 1904. in 1905. je bil v taboru Japoncev ameriški dopisnik rusko-japonske vojne. Obiskal je Berlin in London, kateremu je posvetil knjigo »Ljudje iz prepada«. V njej popisuje žalostne razmere delavcev v London-ostu.

Ves čas svojega delovanja pa je ostal zvest onim, iz katerih je izšel in se ves čas aktivno udeleževal boja, ki ga vrši ameriški proletarijat proti kapitalizmu. Svetovna vojna ga je zalotila kot dopisnika v Mehiki, kjer je proti nemškim intrigam zastopal interese upornikov. Iznenadila ga je ter ga zlasti zadela kot revolucionarnega socialista. Bil je nasprotnik nemškega imperijalizma, vendar se ni udeležil protinemške kampanje kakor meščanski pisatelj Kypling, ampak se je umaknil v zatišje svoje farme. Tik pred smrtjo se je zopet oglasil. Spoznal je namreč kapitalistični izvor svetovne vojne, javno izstopil iz socialistične stranke, ki je radi socijalpatriotizma in malomeščanskega oportunitizma izdala delavske interese ter z ukinitvijo razrednega boja podprla kapitalistično vojno. Tako je zadnjič povzdignil glas revolucionarnosti. L. 1916. meseca novembra je v navzočnosti svoje druge žene umrl. Dan pred smrtjo je še imel vizijo o svetovni revoluciji. Tri mesece nato je izbruhnila ruska.

* * *

Njegova dela so njegovo življenje. Povsod, kjer se je potikal, je skrbno opazoval življenje, živel z vsem stvarstvom ter zato imel tudi čustvo za živali. Res je, da je živalsko povest uvedel Kypling in London sam prizna, da je njegov učencec, vendar se med njima živalske povesti razlikujejo. Kypling podtika svojim živalim človeške značaje, jih simbolizira, London pa pusti živeti živali v njihovi živalski duši. Skušna nam jih približati in vzbuditi v nas ljubezen do njih, ki so vendar navotako kakor mi delci vsestvarstva. Ena izmed najlepših njegovih živalskih povesti je »Klic pustinje«, v kateri nam popisuje ovčarskega psa, robotajočega različnim gospodarjem, pretrpečega najhujše, že nečloveško zatiranje od strani človeka, dokler se v divjem odporu ne vzbudi v njem klic pustinje, ki ga kliče zopet tja, odkoder je njegov rod izšel. Sledi mu, se bori s človekom in sovrstniki, dokler se končno ne postavi sam na čelu pasje krdeli — v strah ljudi in slabejših živali.

Večina del so popisi posameznih dogodkov iz lastnega življenja. Naj si bodo to pustolovščine iz ribiškega življenja, iz trampovanja, ali epizode zlatokalceev iz Alaske itd. Vse je jasna slika njegovega življenja.

V »John Barleyornu« se je povzpел do lepega psihološkega romana, žalogre človeka, ki išče zavetja in utehe pred neumnostjo in svetovnim izžemanjem v alkoholu. London v svojem zasebnem življenju ni bil srečen. Kot mlad, še nepoznan pisatelj se je zaljubil v lepo meščanko, ki ga je zaradi njegove proletarske neznatnosti odklonila. Pozneje, ko je kot znanemu umetniku ponudila svojo roko, pa jo je zavrnil, češ da je vzljubila njegovo slavo in ne njega. Poročen je bil dvakrat. S prvo ženo, s katero sta se sporazumno ločila, je imel dva otroka. Najtragičnejša stran, ki jo je ravno orisal v omenjenem romanu, je bil alkohol. Že kot šestletnega otroka so ga navadili piti, pozneje pa mu je bil alkohol uspalno sredstvo in zatočišče pred neumnostjo in omejenostjo sveta, zlasti ameriških kapitalističnih razmer, ki mu niso dopuščale, da bi vse svoje sile posvetil proletarijatu in izrecno umetniškemu delovanju. Sinclair še je nedavno, pisatelj o njem,

obtoževal Ameriko, ker je prežgodaj ubila Jack Londona. Dokler je mogel, se je boril in svojo neustrašenost in borbenost je vdahnil v roman »Martin Eden«, v katerem nam kaže zdravega, v individualno moč verujočega človeka, polnega vere v lepo bodočnost, navdahnjenega z Londonovo mladostno, nevpogljivo, zdravo, vsega voljno sproščeno dušo, ki pa vendar ob nasprotjih svoje dobe žalostno konča. Ubije se, ko ni našel niti enega tovariša, sam pa je tekom časa postal preslab postavljati se nadalje v bran vsemu svetu.

Največ razburjenja je vzbudil z »Železno peto«. Meščansko čitateljstvo se je tekom časa navadilo njegovih pustolovskih in živalskih povesti, pozabilo na njegovo proletarstvo. Za to ni bilo malo začudeno, ko je z omenjenim romanom, v katerem se je odločno postavil na stran ponižanih in razžaljenih, stopil pred ameriško javnost. V njem popisuje bodočo revolucijo v Ameriki, pokaže senčne strani proletarcev in ogromno moč kapitalizma, ki se naslanja na vojaške organizacije, po Londonu imenovane »Železna peta«, ki pogazi vse, kar ji pride pod stopalo. Brez obotavljanja zapiše propadu vse one proletarce, ki se ne zavedajo boja med ostalimi tovariši in kapitalizmom. Njih usoda je podobna usodi klavne živine. Razni gospodje so hoteli Londona okraščiti, dajati mu očetovske nauke in opomine (kakor pri nas Cankarju), toda London je ostal zvest samemu sebi in svojim do konca življenja. Zadel jih je v živo, ker je v lepem, erotičnem zapletljaju romana populariziral revolucionarne ideje marksizma tako spretno in umetniško, da še danes nima primere v svetovni literaturi. »Železna peta« je za ameriški proletarijat to, kar bi naj bil za slovenskega Cankarjev »Hlapec Jernej«.

Poleg leposlovnih del je spisal več socijalistično-znanstvenih razprav, od katerih je najbolj znano delo »Revolucija«. Vtise londonskega obiska je zbral v knjigi »Ljudje iz prepada«. Z njo je z vso umetniško silo razkrinkal gnilobo, London-Osta, predmestja delavcev, bohemov, vseh onih, ki jih je človeška družba nasilno zavrgla. Mogočno je povzdignil svoj glas za te trpeče, četudi ga je angleško časopisje napadlo, češ da je ameriški šovinist, ki naj rajši pometa v Ameriki. Londona to ni zadelo, ker je z istim gnevom popisoval ameriške razmere med delavstvom, ki so jih zakrivali in jih še vedno dalje tirajo razni jekleni, petrolejski itd. kralji. Zavedal se je, da je ves svet razdeljen samo v zatirance in izžemalce na eni strani ter v zatirane in izžemane na drugi strani.

Njegov slog je živ, realističen, ali vendar čustveno sočen kakor pri malokaterem Amerikancu. Junaki njegovih romanov niso kakor Gorkijevi pasivni sanjavi romantiki; borec si, iskatelj sreče in zadovoljstva na tem svetu. Vesele se zdravja svojih mišic in vedrosti duha. Ako propadejo, propadejo naglo in brez sentimentalnosti. V romanu »Hči snega« pravi o junakinji Froni Welse: uživala je, gledajoč močje svojega plemena, ki so prijetni očesu in ki imajo nabrekle mišice. Za njo je človek v prvi vrsti borec. Ljubila je sicer plodove duha, toda najljubša ji je bila fizična moč.

V nasprotju z Gorkim, ki je bil — sit venia verbo — bosjak zaradi bosjaštva — je London večni iskatelj sreče, večni borec in njegove pustolovščine so samo različne postaje iz borbe, ki jo je zaradi tega boril. Njegovo delo in življenje so jasna slika Jack Londona delavca, umetnika ter večno iskajočega in borečega se revolucionarja.

* * *

P. s. V slovenščini izišle in še izhajajoče Jack Londonove povesti: Mladika 1925.: Krištof Dimič. Slovenec 1925.: Ljubezben in zlato. Slov. Narod 1926.: Roman treh src. Nar. dnevnik 1926.: Morski vrag.

ZA IZVRŠITEV VSEH V
TISKARSKO STROKO
SPADAJOČIH DEL SE
TOPLO PRIPOROČA

TISKARNA MERKUR

LJUBLJANA, SIMON
GREGORČIČEVA UL.

TELEFON ŠT. 552 ŠT. 13 TELEFON
ŠT. 552

TISKA KNJIGE, ČASO-
PISE, CENIKE, LETAKE,
VSE TRGOVSKE TER
URADNE TISKOVINE

== LASTNA ==
KNJIGOVEZNICA

Taka je naša beseda: da bomo pisali o vsem tistem, o čemer so sklenili kulturni gospodje molčati. Tudi o tem bomo pisali, kako so spravili in še spravljajo slovensko kulturo v nivoje Krpanovih kljus in golarskopraznih Zapeljivk. Zato, ker so ordeni in tradicija in razne »zveze« postale merilo za umetnost. Komaj je izdihnil Cankar, že je splaval nad dolino šentflorjansko kult govekarijanstva, ki so ga nanovo oživeli in podprli celo nekaterniki, boreči se nekoč ob Cankarjevi strani proti njemu. Niti tistih ne bomo pozabili, ki so še nedavno strašili z bombami in ploti, mogočno v imenu množice svoj glas povzdigovali, na koncu pa vse skupaj zamenjali radi karijer, literarnih sporazumov itd. s pohlevnim hlapčevskim molkom. Nič zato, če nekateri listi nočejo poročati o »Mladini«. Ker bi bilo proti vseobči naprednosti slovenskega nazadnjaštva. Dobro, gospodje! Saj vi niste nikoli priznavali po novih potih stremeče mladine in njenega pokreta, ker so vaši interesi iz mladine vzgajati samo svoje pčslušne in ponižne hlapce! Vemo, da bi radi v kali zadušili vsak nov mladinski pokret, ki ne paktira z vami. Nič zato, če »Mladina« danes ali jutri preneha izhajati. Ali mislite, da radi tega preneha biti tudi srce nove mladine? Da radi vašega nespoštovanja in če hočete, tudi zatiranja, preneha naša borbenost, naša pot? Na svidenje pri Filipih! je dejal Cezarjev duh. Zato pa:

V i, k i s t e m l a d i, ki nosite v sebi srčnost in nova hrepenenja, nabrusite meče, pripravite ostre puščice in ognjemete, da izsekamo, izstrelimo in izžgemo vso smrdljivo navlako, ki se je tekom časa vsesala v telo slovenske kulture! Proč z mističnim, brezplodnim sanjarjenjem, z načitanim pesimizmom, z meškobnonežnim in mnogobesednim sviriliranjem. Danes, ko stojimo ob smrti romantike, dekadence itd. je treba zdravega, krepkega, življenskoupornega in v življenje verujočega novega realizma! »Mladina« mora zbrati vse zdrave glasove v živo pesem, ki bo protest, upor, sproščenje in nova pot. Zato pa je treba tudi materijelne pomoči. Zbirajte naročnike, agitirajte vedno in pōvsod za svoje glasilo! Zahtevajte ga po vseh kavarnah in knjigarnah! Vedite, da je obstoj »Mladine« odvisen od denarne podpore naročnikov. Zato vsi na delo, da se podpre in utrdi »Mladina«, edina kulturnobojna slovenska revija!

